ئافرەت

کێشەیەك بە درێژایی مێژوو

ئافرەت

کێشەیەک بە درێژایی مێژوو

سەرۆ قادر

٢٠٠٢

هەولێر – ٢٠٠٩

دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی

- **ئافرەت (کێشەیەک بە درێژایی مێژوو)**
- نووسینی: سەرۆ قادر
- نەخشەسازی ناوەوە: تەها حسێن
- بەرگ: موراد بەهرامیان
- ژمارەی سپاردن: (٢٥٧٠)
- نرخ: (١٥٠٠) دینار
- چاپی یەکەم : ٢٠٠٩
- تیراژ: ١٠٠٠ دانە
- چاپخانە: چاپخانەی رۆژهەڵات (هەولێر)

زنجیرەی کتێب (٤٢٢)

هەموو مافێکی بۆ دەزگای موکریانی پارێزراوە

ماڵپەڕ: www.mukiryani.com

ئیمەیل: info@mukiryani.com

ناوەرۆك

یەك دوو قسە ٧

(یەك) ٩

شوێنی ئافرەت لە ئەفسانە و دیندا ٩

(دوو) ٢٥

ئافرەت لە کولتوری فەرمانڕەواییە ئیسلامییەکاندا ٢٥

(سێ) ٣١

یاسا و دابونەریتەکان لە دژی ئافرەتن ٣١

(چوار) ٣٧

سەرمایەداری و کێشەی ئافرەت ٣٧

(پێنج) ٤٣

کۆمۆنیزم و بزووتنەوەی ئافرەتان ٤٣

(شەش) ٥١

روانگەی بزووتنەوەکانی رزگاریخوازی نیشتمانی لەسەر ئافرەت.. ٥١

(حەوت) ٥٧

ئاوڕدانەوەیەك لە مێژووی بزووتنەوەی ئافرەتان ٥٧

(هەشت) ٦١

رێکخراوەکانی ئافرەتان لە کوردستان ٦١

(نۆ) ٦٩

کەڵك وەرگرتنی ئینسانی لە تەکنۆلۆژیا ٦٩

(دە) ٧٩

بەسەرکردنەوەی بیروڕاکان ٧٩

(یانزە) ٨٩

ئەدی لە کوردستاندا کام هەنگاوانە؟........ ٨٩

یەك دوو قسە

ئەم نامیلکەیە بریتیە لە خوێندنەوەی ئەو روانگایانەی بە درێژایی مێژوو لەسەر کێشەی ئافرەت لە کۆمەڵی مرۆڤدا دروست بوون. هەوڵمداوە لەو پێناوەدا بەراوردێکی عەقلانی- ئینسانناسی روانگاکان بکەم و لە کوردستاندا بە شێوەیەکی مەنتقی بڕوانمە کێشەی ئافرەت و رێگاکانی چارەسەرکردنی شیبکەمەوە.

لەم قۆناغەی پێشکەوتنی ولاتەکەماندا، ئافرەت ژان و گرفتێکی گەورەی کۆمەڵەکەمانە، نەخۆی خاوەنی کولتورێکی تایبەتییە تا بە ئاسان ئاستەنگەکان تێپەڕێنێ، نە کۆمەڵی پیاوانیش لە توانایدا هەیە ئەوان لەبەر چاونەگرێ و خۆی ئەرکەکان راپەڕێنێ. لەوەدا بڕاوینەتەوە کە ناتوانین هەنگاو بهاوێین ئەگەر نیوەکەی دیکە، ژیانێکی مرۆڤانەی نەبێت و لە سوباتدا بە ئەرکی خۆی هەڵنەسێت.

من هەوڵمداوە دەوری مێژوویی و زانیاری هەموو ئایدیۆلۆژیاو باوەڕەکان لە قۆناغی خۆیدا لەبەر چاو بگرم. هەروەها بەردەوامی ئەوان لە کولتوری ئەمڕۆدا ون نەکەم. چونکە لە هیچ قۆناغێکدا فەرهەنگێکی خاڵس دەست ناکەوێ. ئەوەش لەوەڕا دێت کە بەشەر بەرهەمی پرۆسەیەکی بەردەوامی مێژووییە و کاریگەریی بەسەر هەڤدییەوە هەیە.

سەرەڕای هەموو ئەو فکرانەی لەم باسەدا هاتوون، من حەز دەکەم لایەنگیریی خۆم بۆ ئەو بڕوایە نیشان بدەم کە روانگای مێینە- دایکانەی ئافرەت، سەرچاوەی یەکەمی نەوعدۆستی و هاودەردی و

لێبوردەیی و قبوڵ کردنی جیاوازییە. هەر بۆیە، فەرهەنگی پیاوان کە بنەمای کولتوری کۆمەڵی ئەمڕۆیە، بە درێژایی ئەو مێژووەی لە پێشکەوتن و هەڵدانی بیری بەشەردۆستیدا بڕیویەتی، نەگەیشتۆتە ئەو پلە ئینسانییەی کە ئافرەت بە ئاسایی لە ژیانی رۆژانەیدا پەیڕەوی دەکات. خەیاڵی کۆمەڵ بۆ ئینسانیبوون، هەوڵدانێکە بۆ بە ئافرەتی کردنی رەفتارو ئەخلاقی بنیادەم. کێشەی کۆمەڵی پیاوان-کۆمەڵی بنیادەم- لەگەڵ ئەو میراتەیە کە لە گەلەی ئاژەڵانڕا لەگەڵ خۆی هێناویەتی و فەرمانڕەوایی پێدەکات: یاسای هێزو توندوتیژییە.

لەوەدا زۆریش خەیاڵپلاو نیم، لەم لێکۆڵینەوەمدا هەوڵمداوە، گرفتە بیۆلۆژی و سایکۆلۆژییەکانی ئافرەتان دیراسە بکەم و بە کەڵك وەرگرتن لە روانینەکانی ئەم سەردەمە، بە حەدی توانام، پەنجە بۆ گرفتەکانی ئافرەتی کوردستان رابکێشم. لەوەشدا بە راشکاوی و سەراحەتەوە ئاخافتگم. هەوڵمداوە لەژێر کاریگەری ئایدیۆلۆژیا دەرپەڕم و واقیعیانە بێمە دەو.

لە هەموو حاڵەتێکدا، ئەم نامیلکەیە بەو ئاواتە دەنووسم کە لە رۆژگارێکی نزیکدا، دانپێدانان و چاوکراوەیی کۆمەڵی کوردانیش دەرهەق بە ئافرەتان ببینم کە وەك مرۆڤ، دوور لە توندی و ستەم بژێن. دەشزانم ئەوە بە ئاوات و خەیاڵ پلاو ناهێتەدی، پەرەسەندنی ئابووری و بلاوبوونەوەی تکنۆلۆژیاو بەرزبوونەوەی ئاستی زانستی و مەعریفی گەرەکە. دەبێ بنیادی بەشەر لە ریشەوە بێتە گهۆڕین. کارێکی سەخت، لێ فرە پێویستە. داهێنان لە سیفەتەکانی مرۆڤە، بەئینسانی بوون داهێنانێکە ئەوانی دی لە سێبەریدا گەشە دەکەن.

سەرۆ

ئەیلولی٢٠٠٢/ هەولێر

(یەك)

شوێنی ئافرەت لە ئەفسانە و دیندا

بۆ هەبوونی تێڕوانینێکی واقیعیانە لەسەر کێشەی ئافرەت بە درێژایی مێژوو، ناچارین بگەڕێینەوە بۆ کاروانی پێگەیشتنی مرۆڤ، وەك بەشێك لە سروشتی ئاژەڵە گواندارەکان. ئەوجا چاوێکیش بە پێگەیشتنی مرۆڤایەتیی بنیادەم، وەك بەرهەمی پێشکەوتن و پێگەیشتنی کۆمەڵ، بگێڕینەوە. ئەمە لێوردبوونەوەی دوو بابەتی گەرەکە: یەکەمیان لێکۆڵینەوەی مرۆڤ وەك بەشێك لە سروشت. دووەم: لێکۆڵینەوە لە مرۆڤ وەك بەرهەمی ئەو کۆمەڵەی تێیدا دەژیت. لە هەردووکیاندا مرۆڤ لە چوارچێوەی جیهانی سرشتی دەوروبەری جیاناکرێتەوە، بەشێکە لە دنیای مادی و وابەستەیەتی.

هەڵبەت کە ئەم تێڕوانینە دەگرمەبەر، ئاگام لە بیروڕای دیکەش هەیە کە لە روانگای لاهوتی و فترییەوە دەڕواننە پەیدا بوون و پێگەیشتنی مرۆڤ. جا هەوڵ دەدەم بەبێ ئەوەی بکەومە بەراورد کردنی بیروڕا جیاوازەکانی سەر ئەم باسە، روانینی خۆم شەرح بکەم. لە شوێنی پێویستیشدا- بۆ زیاتر روون کردنەوە، پازێکیش باوێمە ناو روانگاکانی دیکە.

لەم رۆژگارەدا بەشی هەرە زۆری روانینەکانی جاران، لەمەڕ مرۆڤ، لەلایەن زانستە سروشتی و کۆمەلآیەتییەکان رەد یان ساغ کراونەتەوە. جابۆیە ناخوازێ لەم بوارەدا ئێمەمانان خۆمان بە ئەرکێکەوە مژیل بکەین کە کاری ئێمە نیە. لەم پێناوەدا بۆ سەلماندنی خوێندنەوەی مێژووییانەی خۆم، تەنیا ئاماژە بۆ ئەنجامەکانی زانست لەم بوارەدا دەکەم.

مرۆڤ بەشێکە لە ئاژەڵە گواندارەکان و لە زۆر بواری سروشتیشەوە تابعی ئەو جۆرە هەڵکەوتەیە کە تەبیعەت وێڕای هەموو ئاژەڵەکانی لە چەشنی خۆی، بەسەریدا سەپاندوە. ئەگەر لێیوردبینەوە دەبینین هەرگیز تاقەت و توانایی و رەفتاری مێینەکان لەلای ئاژەڵەکانی وەك شێر، گورگ، ورچ، مەیمونی شامپانزە، ئەسپ و گا، وەك نیرەکانیان نیە. نێرەکان لەڕووی تەندرستییەوە بێ گرفتترن، راو دەکەن، خواردن دەدۆزنەوە، شەڕ دەکەن، بار هەڵدەگرن، جووت دەکەن. کەچی مێینەکان ئاوس دەبن و دەزێن. لەم پرۆسە سروشتیەشدا نەخۆشی و ئازارێکی زۆر تەحەمول دەکەن، بەچکەکانیان شیر دەدەن و بەخێویان دەکەن. رەفتاریان هێمنتر و دڕندەییان کەمترە. هەڵبەت دیاریشە کەمتر لە راوکردندا بەشدار دەبن چونکە بێتاقەتترن، یان کەمتر بار هەڵدەگرن.

هەر لەو رۆژگارەوە کە بنیادەم وردە وردە لە جیهانی ئاژەڵ دوور کەوتەوە، نەیتوانی بەجارێك تابیعیەتی خۆی بۆ هەمان سروشت کۆتایی پێبێنێت. لەسەر ئەم رێڕەوەی واقیعدا، لە بنیادەمی

سەرەتاییدا هەمان فەرقی سروشتی ئاژەڵەکان، گواسترایەوە ناو کۆمەڵی سەرەتایی. کارکردن بۆ هێنانەدی بژێو هۆکاری یەکەم و سەرەکی بووە لە دیاری کردنی رۆڵی کۆمەلاّیەتی لە بنیادەمدا. ئەمە زۆر بەخێرایی جیاوازی نێوان پیاو و ئافرەتی نەك هەر دروست کرد، بەڵکو زۆر زەقیشی کردەوە. هەڵکۆڵینی چیا بە مەبەستی دروست کردنی ئەشکەوت، تەحەمول کردنی سەختێتی راو لە گەرما وسەرما، یان لە چیاو دارستانی چڕ و پڕ لە دڕندەدا، جۆماڵ و دروست کردنی جۆگاو هەڵبەستنی ئاو، رام کردنی ئەسپ و حوشترو ولاّغی بەرزە و سەدان ئیشی دیکەی قورس، تەنیا پیاو لەدەستی دەهات. لەو بوارەدا ئافرەت رۆڵی پلە دووەمی بینی و بە تەبیعەتی حاڵ بووە پاشکۆ. ماڵداری و بەخێو کردنی زارۆکان، بەشداری کردن لە کاری کشتوکاڵدا، ئەو پایگا کۆمەلاّیەتییەی نەدایە ئافرەت تاکو بەلانی کەمەوە لەگەڵ پیاودا بەرابەر بێت.

هەندێك لێکۆڵەرەوە پێیانوایە لە قۆناغی کشتوکاڵدا، ئافرەت دەورێکی زێتر لە پیاوی وەرگرت و ماوەیەکی درێژ سەروەری کۆمەڵ بوو، پیاوی خستە پلەی دووەمی دەوری کۆمەلاّیەتی. ناویشیان لەو قۆناغە ناوە دایکسالاری. من وادەبینم تۆزیك لاگیری و عاتیفەی ئایدیۆلۆژی و ئینسانی لەم تێڕوانینەدا زاڵ بێت. ئەگینا هیچ پاشماوەیەکی مێژوویی لە دەستدا نیە تا ئەم بۆچوونە بسەلمێنێ. لەوانەیە لە هەندێك قۆناغی نیشتەجێ بوونی مرۆڤ، بەپێی بارودۆخی جۆگرافی و هەڵکەوتی سروشتیی ناوچەکەو خەملاّنی فەرهەنگی

دانیشتوانی ئەوێ، ئافرەت دەورێکی زیاتر لە شوێنەکانی دیکەی بەرکەوتبێ، لێ هیچ ئاسارێکی فەرهەنگی کۆن لەبابەت شکڵی سەر بەردەکان و وێنەی سەر گۆزەو شمەکی ناو ماڵ، جیا لە بالاّدستی پیاو، شاهیدییەك بۆ ئەم بۆچوونە نادەن. ئەوەی هەیە راوچیەکان، جەنگاوەرەکان، پاڵەوانەکان هەموو پیاون و بە ئاشکراش ئامرازی جنسییان بەرجەستە کراوە تا دەرکەوێ کام رەگەز کاربەدەست بووە. هەڵبەت لە بەشەکانی دواییدا دێمەسەر باسی هەندێك خواوەند، ساحیر و جادوگەر، کە لە چەشنی ئافرەت هەڵکەندراون.

کەمتوانایی لە جەستە و ناسکی هەستی ئافرەت، لەوکاتدا بە کەمبوون لێکدەدرایەوە. تەجرەبەی بنیادەمیش بایی ئەوندە نەبوو تاکو ئەو سیفەتانە لە روانگایەکی ئینسانیەوە تەماشا بکات. چونکە هەر خودی بنیادەم بەگشتی لە پرۆسەی بەئینسانی بوونی خۆیدا،لە قۆناغێکی زۆر سەرەتاییدا بوو، پەیوەندییە کۆمەلاّیەتییەکانیش لەسەر بنەمای مەعرەفەتی ئادەمیزاد هەڵدەچندران. ئەگەر ئادەمیزاد بەرهەمی پرۆسەیەکی دوورودرێژی مێژوویی بێت، ئەوە چەمکە زانیاریە ئینسانیەکانیش لەسەرەتادا زۆر سادە بوون. بە مانایەکی دیکە، سەرەتاکانی ئەو پرۆسە مێژووییە نزیکن لە سەرگەی نێوان ئاژەڵ- بنیادەم. بۆیە بڕواو بۆچوونەکانیش لەو سەرگەیە بەدوور نین.

لێکۆڵینەوە لە مێژووی پێگەیشتنی مەعریفەتی ئادەمیزاد دەیسەلمێنێ، ئەو بڕوایانەی لەسەرەتاکانی کامڵبوونی ئەودا جێگیر

بوون، ناخوداگا لە زەینیدا زۆر بە قولّی چەسپاون. ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو زەمانەی کە ئادەمیزاد بە هەڵکەوتێکی حەیوانی- منداڵی، بەبێ هیچ پێشینەیەکی مەعریفی و زانستی، بە زمانێکی سادەو کۆڵەوار رووبەڕووی سروشت و خۆی بۆوە و هەوڵیدا بیانناسێ. هەر ئەوەشە ناسین و بڕواکانی ئەو سەردەم، سەرەڕای سادەیی و ناقیسییان، شێوەی پیرۆزییان وەردەگرت و لە چەشنی ئەفسانەو دیندا پشتاوپشت دەڕۆیشتن.لەوەدا چۆن پرۆسەی پەروەردە بڕوا و کەسایەتی تاك لە منداڵیدا دەخەملێنێ، ئاوهاش بنیادەمی سەرەتایی زادەی زانیارییە سەرەتاییەکانی خۆی و ئەو مێژووەیە کە بە کاملّبوونی خۆی دروستی کردووە.

کەمتوانایی لە جەستەی ئافرەتدا- بە بەراورد لەگەڵ پیاو- هەڵکەوتێکی سروشتییەو هیچ پەیوەندی بە کەموکوڕی لە پرۆسەی پێگەیشتنی مرۆڤایەتیدا نیە. ئەوکاتەی ئەم بوونە سروشتییە، لە پەیوەندییە کۆمەلایەتییەکاندا بەد کەڵکی لێوەرگیرا و لەلایەن پیاوەوە بۆ چەوساندنەوەی ئافرەت قۆسترایەوە، ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو رەفتارە جەنگەڵییەی کە ئادەمیزاد- بەتایبەتی پیاو- لە قۆناغی جیابوونەوە لە رەوەی ئاژەڵ، لەگەڵ خۆی هێنای. ئەو تێڕوانینە نزمەی کۆمەڵ بەرامبەر ئافرەت دروستی کرد، رەفتارێکی دڕی حەیوانییە کە پیاو بەسەر بنیادەمدا سەپاندی.

لەلایەکی دیکەوە، ناسکی هەست و سۆزی ئافرەت بەرامبەر بە جووتەکەی و منداڵەکانی خۆی، بەشێکی زۆری دەگەڕێتەوە بۆ

هەڵکەوتنی جەستەیی و مەعنەوی ئەو نیوەیەی کۆمەڵی مرۆڤ. ئەو سیفەتە بە پلەی نزمتر لە مێیینەی ئاژەڵەکانی دیکەشدا هەیە، بەلاّم لە ئافرەتدا بە پرۆسەیەکی مێژوویی پڕ کارو چالاکی، بەپەرەسەندنی عەقڵ گەیشتە رادەی هوشیاری کامڵ لەناو پەیوەندییە ئینسانیەکانیدا. گومانی تێدا نیە، لە کردەوەی دووروودرێژی پەروەردەو راهێنانی پیاو لەسەر هێمنی و لێبوردەیی و هاوکاری کردنی هاونۆعدا، سەرەڕای تەجرەبە و پرۆسەی زانستی خودی کۆمەڵ،لە بەئینسانی کردنی ئادەمیزاددا، ئافرەت بە هەڵکەوتە عاتیفیەکەی دەوری سەرەکی هەبووە. بەو ساختومانە سۆزو عاتیفەیەی مێینە هەیەتی، گریمانە ئەگەر لەڕووی جەستەییشەوە بە قەد پیاو بەهێز بووایە، دیسان هەر نەیدەتوانی وەکو ئەو دڵڕەق و بەزەڕ بێت.

مرۆڤ وەك دیاردەیەکی کۆمەلاّیەتی مێژوویی، هەر لەسەرەتاوە تێڕوانینێکی قوڵ و فرەلایەنی لەسەر بایەخ و مانای ئینسانیەت نەبووە. لەوەوە تێدەگەین رەفتاری بەشەر لەگەڵ یەکدی، ئەو هەموو توندوتیژییەی بەخۆیەوە بینیوە، دەبێ لەسەر بنەمای چەمکی زۆر ساکار بووبێ. ئەگینا چۆن رێگای دەدا کوشتنی منداڵ و ئافرەت و پەککەوتەکانی ببێتە عادەتێکی باو. ئەو دڵڕەقییەی لە کاتی شەڕو داگیرکارییەکاندا، دەرهەق بە هەڤدی روویاندەداو بە کۆیلە کردنی یەکدی بە ئاسایی لێکدەدرایەوە، بۆ چەمکی سادەو ناقسی ئەو کات دەگەڕێتەوە، کە لەسەر بنیادەم هەبووە.

بۆچوونەکانی تایبەت بە فەرق و جیاوازی لەسەر ئافرەت بۆ ئەوکاتەی مێژوو دەگەڕێتەوە کە بەشەر زانین و تەجرەبەیەکی هندکی لەسەر خۆی و دەوروبەری هەبووە. ئەوە سەرەڕای جیاوازیی جەستەیی و توانایی کەمتری ئافرەت لە پرۆسەی بەرهەمهێنانی پێداویستییەکانی ژیانی رۆژانەی ئادەمیزاد. وەك لەوەپێشیش ئاماژەیەکم پێکرد، بەشداری و بەردەوامی زیاتر لە بەرهەمهێنان و بەرزەفت کردنی سروشتدا، شوێنی کۆمەلاّیەتی هەر توێژێکی ناو کۆمەڵ دیاری دەکات. ئەم قانونە تا ئەمرۆژگارەش لە ناو کۆمەڵی مرۆڤایەتیدا کاری خۆی دەکات. هەڵبەت لە رێڕەوی پێگەیشتنی کۆمەلاّیەتیدا، کە ئامرازی بەرهەم هێنان پێشکەوت و پرۆسەی کار فراوانتر بوو، زەمینەی مادی بۆ بەشداری ئافرەت زیاتر لە جاران رەخسا، وەلێ تێڕوانینی کۆنی پیاو بۆ دەوری ئافرەت کە ئێستا ببووە روانگای هەموو کۆمەڵ، ئاستەنگێکی سەختی لەبەردەم ئەم بەشداری کردنەدا خولقاند. داب و نەرێت و فەرمانە پیرۆزە دینییەکان، ئەو روانگا ناڕەوایەیان خستبووە ناو قالبی چەمك و دەقە پیرۆز و نەگۆڕەکان. لە ژیانی ئادەمیزاددا دیاردەیەکی تازە هاتبووە کایە کە بەسەردا پازدانی دەبووە مایەی هاروژانی هەموو کۆمەڵ، ئالێرەدا بەشەر دوو جار کۆتی ئەسارەتی خستە سەر دەست و عەقڵی خۆی. ئەگەر جاران لەبەر نەزانی و نەناسین، خۆی لەبەرامبەر سروشتدا دەستەوستان دەدیتەوە، ئائێستا ببووە بەندەی باوەڕە ناڕاستەکانی خۆیشی، واتە ئەسیری فەرمانەکانی باوەڕی خوڕافی و داب و نەرێت بوو.

لەسەرەتای مێژوودا، لەوانەیە قاچ بڕاوێك نەیزانیبێت بە دارشەقەی مناسب، دەکرێ قەرەبووی بێ قاچییەکەی بکاتەوە، بەلاّم دوایی کە پێیزانی، بەکاریهێنا. گرفتە جەستەیی و هێزییەکەی ئافرەت لە بەرهەمهێناندا، بە پێشکەوتنی تکنیکی کەرستەی بەرهەمهێنان، هێدی هێدی رووەو چارەسەری دەچوو، بەلاّم فەرمانڕەوایی پیاو کە عادەت و دەقە پیرۆزەکانیش بۆیان تیۆریزە کردبوو، پاساویان بۆ دەهێنایەوە، بووە رێگری سەرەکی. جا لەپاڵ ئەوەشدا پەروەردەی کۆمەلاّیەتی و قەناعەتە دینییەکان، بەلای خۆیانەوە سیستەمی مەعریفییان لای ئافرەت دادەڕشتەوەو لەسەر واقیعەکە رایاندەهێنا.

لەم رۆژگارەدا، لە روانگای جیاجیاوە باسی چەوسانەوەی ئافرەت دەکرێ. بەشێك لەوانەی لە بزووتنەوەکانی ئافرەتاندا -فێمێنیستەکان- چالاکن، لەم مەسەلەیەدا پەنجەی تاوان بۆ رەگەزی پیاو رادەکێشن و وادەزانن هەر لە زاتیانەوە رەگەزی نێرینە زۆرگۆ و ملهوڕن. لەم پێناوەشدا دەخوازن ئەم مافە زەوت کراوە بە زەبری تێکۆشان بگێڕنەوە. هەندێکی دیکەش سەرچاوەی بێبەشی ئافرەت بۆ جیاوازی چینایەتی دەگێڕنەوە. هەشن ملی دین دەگرن و لەو باوەڕەدان تەنیا ئەوە تاکە رێگری سەربەخۆیی ئافرەتە. لە بەشەکانی داهاتوودا بە تێری باس لەم روانگایانەش دەکەم. لێرەدا بەوەندە پەسند دەکەم کە دەبێ لە رێڕەوی مێژووی پێگەیشتندا، بکەوینە لێکۆڵینەوەی بێبەشبوونی نیوەی کۆمەڵ. ئەو بێبەش کردنەی لەلای خۆیەوە بووە مایەی درەنگ پێشکەوتنی کۆمەڵی مرۆڤ. واباشە لێیبکۆڵینەوە چ

هۆکارێك ڕێگای بۆ هێز و توندوتیژی پیاو کردەوە تا بەم ڕادەیە بکەوێتە چەوساندنەوەو کۆیلە کردنی نیوەکەی دیکەی کۆمەڵگای خۆی. بە دڵنیاییەوە هۆکاری هێز و چۆنیەتی بەکارهێنانی لەو قۆناغانەی بنیادەم لە نەزانیندا دەژیا، یەکێکە لەو ئەنجامانە. هەروەك چۆن بەکارهێنانی هێز بۆ داگیرکردنی سامان و سەرزەمینەکانی دیکە، دەبووە مایەی شەڕ و داگیرکاری لە نێوان گروپە جیاجیاکانی بەشەر. ئەوجا دیاردەی کۆیلە کردن و یەکدی قەتڵوعام کردن هاتەکایەوە. وەك چۆن ڕەش پێستێك یان منداڵێك دەکرایە کۆیلە، بە هەمان شێوە لاوازی و بێدەسەڵاتی ئافرەت قۆسترایەوە و جۆرێك لە کۆیلایەتی بەسەردا سەپێندرا. نەزانین و نزمی ئاستی ئامرازەکانی بەرهەمهێنان، بەکارهێنانی مەنتقی هێز لەلایەن پیاوەوە، نەك هەر پاساوی چەوساندنەوەی ئافرەتی ئاسان کرد، بەڵکو هاندەری ئەو شەڕو داگیرکاریانەش بوو کە لە مێژوودا ڕوویان داوە.

لەوەوپێش بەسەر ئەم فکرەدا تێپەڕیم کە لە پرۆسەی بە ئینسانی بوونی بنیادەمدا، تێگەیشتنی ئەو بۆ مانای مرۆڤایەتی، لە قۆناغێکەوە بۆ ئەویدیکە جیاواز بووە. هەر بۆیەش بایەخی ئینسان بە ڕوانگای ئەم زەمانەی ئێمە تەماشا نەکراوە. بەپێی زیادبوونی زانایی بنیادەم و پتر زاڵبوونی بەسەر هێزەکانی سروشتدا، دەرفەتی ئەو، بۆ لێکۆڵینەوە لەسەر خۆی و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان ڕووی لە زەبەندی کرد. هەر بەو ڕێچکەیەشدا چەمکەکانی لەسەر بایەخ و مانای مرۆڤ لە گۆڕاندا بوون.

لەم بەشەی باسەکەمدا دەمەوێ بنەماکانی مێژوویی لە بێبەشکردن و چەوساندنەوەی ئافرەتدا، شی بکەمەوە. بۆئەوەی دەرکەوێ کام هۆکاری فیزیکی بووە بنەمای ئەو چەوساندنەوەیە. ئەی بۆچی کۆیلە بوونی پیاو تا سەر بەردەوام نەبوو؟ بۆچی کۆیلە پیاوەکان یاغی دەبوون و ڕادەپەڕین، لە هەندێك سەرزەمیندا دەبوونە مایەی ڕووخانی فەرمانڕەوا کۆیلەدارەکان، بەڵام هەرگیز ڕاپەڕینێکی ئافرەتان لە دژی بە کۆیلە بوونی خۆیان لە مێژوودا ڕووی نەداوە؟ ئایا ئەوە بۆ نەزانینی ئەو دەگەڕێتەوە یان بۆ توانایی فیزیکی و وەزعی بەدەنی و خسوسیاتە سایکۆلۆجییەکەی؟

ئەفسانەکان نیشاندەری جۆری بیرکردنەوەی بنیادەمن لە سەرەتاکانی دەستپێکردنی مێژوو. خواست و ترسەکانی بەشەری هیچنەزانی ئەوکات، لە بەهزرداهێنانی هێزێکی سەرووی خۆی، دەدۆزییەوە. ئەو هێزە دابەش ببوو لەنێوان کۆمەڵێك خواوەندی خێرخواز و هەندێکی دیکەی بەدخواز. جۆری ئەو خواوەندانە بە هەردوو چەشنەکەیەوە، لەسەر بنەمای هێزی نێرینە-پیاو- دادەڕێژران. هەڵبەت زۆرینەی ئەفسانەکان لەسەر ئاکاری بەشەر دادەدران و وێنەی ئاژەڵ و باڵندەو دێویان لەگەڵ تێکەڵ دەکرا، بەڵام لە تەفسیری نیهاییدا دابینی دەسەڵاتی پیاویان دەکرد. ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ سیستەمی بیرکردنەوەی ئەوسای بنیادەمەکان. ئەو سیستەمەی لەسەر بنەمای چەندێتی بەشداری هەردوو ڕەگەزی ناو کۆمەڵ لە پرۆسەی

بەرهەمهێنانی پێداویستیەکانی ژیان و هەبوونی قودرەتی باڵاتری بەدەنی، دامەزرابوو.

لە ئەفسانەکانی هەندێك میللەتاندا، دەورێکیش بە ئافرەت دراوە، بەڵام دەورێکی لابەلاو لە زۆربەدا خراپ. بۆ نموونە لە یۆنانی کۆندا خواوەندی جوانی(ڤینۆس) لەسەر ئاکاری ئافرەتە بەڵام ئەویش خۆشەویستی خواوەندێکی دیکەیەو بەستراوەتەوە بە کۆمەڵێك دەوروبەری پیاو. لە ئەفسانەکانی ناوچەی ئێمەشدا زۆربەی دێڵەدێو و سیحربازەکان لە رەگەزی ئافرەت داندراون، بەڵام هەموویان رۆڵی سەلبی لە ژیانی کۆمەڵ دەگێڕن و یارمەتیدەری هێزی بەدخوازن. لە نیهایەتی هەموانیشدا مێرخاسێکی لێهاتوو تەلەسم دەشکێنێ و کۆتایی بە دەوری شەڕانگێزانەی ئافرەتی حیلەبازو بە ئازار دێنێ. لەزۆر ئەفسانەشدا کاتێك لە خواوەندی خێرخواز دەپاڕانەوە، قوربانیان لە ئافرەتان و منداڵان بۆ دەکرد، واتە لە بێدەسەڵاتەکانی ناو کۆمەڵ. لە زۆرانیشدا هێمای ئافرەت نیشانەی بەدیومنی و نەهامەتی بووە. ئەو بیروڕایانە لەسەر بنەمای داسەکنانی سیستەمی کۆمەڵایەتی، بەهەردوو بەشی هێز و کار داڕێژران.

هاتنەکایەی دین، لە کاتێکدایە کە ئیدی پێشکەوتنی هێزی کار و زیادبوونی زانایی بەشەر، تەنیا بە ئەفسانەکان تەفسیرو تەدوین نەدەکرا. دەقە ئاینیەکان تێڕوانینی ئەفسانەییان بە چاوێکی رەخنەگرانەوە داڕشتەوەو بە شێوەیەکی مەنزەمتر پیرۆزییان پێدان.

دین سەرەتای داڕشتنی جیهانبینی بوو. لە دیندا پێشکەوتوویی و شارەزایی بەشەر لە هەر قۆناغێکیدا لەبەر چاو دەگیراو بە شێوازێکی رەخنەگرانەوە نەزمێکی لەبارتری بە ژیانی بنیادەم دەدا. بڕواو قانونە ئاینیەکان دەرفەتێکی فراوانتریان بۆ بەشداریی ئافرەت لە ژیانی کۆمەڵایەتی و مادیدا کردەوە. لە روانگایەکی ئەخلاقی و بەزەییەوە داوای سوك کردنی چەوساندنەوەی ئافرەتیان کردووە. لەلایەکی دیکەوە بۆ بەرژەوەندی کۆمەڵ، هەوڵیانداوە شوێنی ئافرەت لە کارو بەڕێوەبردندا فراوانتر بکەن. ئەوەش لەکاتێکدا بوو کە بەرز بوونەوەی رادەی شارەزایی وکارامەیی بەشەریان لە قۆناغی خۆیاندا لەبەر چاو دەگرت و بە ئاستی زانیاری سەردەم، رەخنەیان لە دیاردە دزێو و لەکەڵك کەوتوەکانی پێش خۆیان دەگرت. بەم مانایە، منیش پێموایە پێغەمبەرەکان گەورەترین خێرخوازو چاکسازی زەمانەکەیانن. ئەوان لە ڕووناکبیرانی داهێنەرو رەخنەگری واقیعبینی زەمانی خۆیانن کە لە چاکسازی و رێنومایی بەشەر بۆ بە مرۆڤایەتی کردنی بنیادەم، هاوتایان نیە. پێغەمبەرانی وەك بودا، کۆنفسیۆس، زەردەشت، مانی، موسا، عیسا، محەمەد لە شەفافترین و داهێنەرترین و بیرمەندترین کەسانی زەمانی خۆیانن. ئەوان بەشدارو بنیادنەری هەرەگەورەی مێژووی مرۆڤدوستین(هیومانیزم).

کاتێك دێینەوە سەر کێشەی ئافرەت، دەبینین سەرەڕای ئەو دەورە مرۆڤدۆستانەی دین گێڕاویەتی، بەڵام نەیتوانی لە چوارچێوەی سیستەمی بیرکردنەوەی ئەوکات دوورتر بڕوات. لە بڕواکانی ئاینیشدا

هەر پیاو باڵادەستەو سەرکردایەتی ژیانی ناو کۆمەڵ بۆ ئەو پاوان کراوە. هێزی سەرەکی کۆمەڵ هەر ئەو هێزەیە کە لەسەرەتای میژووی بنیادەمەوە هەبوو: سەروەری بۆ خاوەن هێزی مادیە، بۆ ئەو بەشەی کۆمەڵە کە ئەهرومەکانی کاری بەدەستەوەیە. دین لە قۆناغێکی نوێدا پیرۆزی بەو سەروەریە و پەیوەندییەکانی بەخشی. لەهیچکام لە دینەکاندا باسی بەرابەری پیاو و ئافرەت نەکراوە. لەڕووی عەمەلیشەوە نەیدەتوانی نە ئاوا بیرێك پێشنیار بکات و نە داوای جێ بەجێ کردنیشی بکات. کۆمەڵ پێویستی بە پلەیەکی باڵای پێشکەوتنی تکنیکی و هزری هەبوو تا لەناوخۆیدا ئەو گرفتە چارەسەر بکات کە بە قانونی دارستان سەپێندراوەو لە بیروڕاکانیشدا شەرعیەت و قودسیەتی پێدراوە. پێشکەوتنی تکنیکی کارکردن، ئەوەندە نەچووبووە پێشەوە تا کەلێنی جیاوازی هێز لەنێوان ئافرەت و پیاو پڕ بکاتەوە، بۆیە لە مانای بەرابەرییەکی لەم چەشنە نەدەگەیشت.

دین لە روانگای مرۆڤدۆستییەوە(هیومانیزم) زۆر چەمکی نوێ و هەندێکجار زیاد لە پلەی پێشکەوتنی ئەو قۆناغەی تیایدا بوو، بەسەر کۆمەڵدا سەپاندنی و بنیادەمەکانی بۆ برایەتی و هاوکاری و بەهاناوەچوونی لاوازو پەککەوتەکان بانگێشت دەکرد. بۆیەش هیچ دینێك بە ئاسانی وەرنەدەگیراو ناچار دەبوا قۆناغێکی ئامۆژگاری و جیهاد تێپەڕێنێ.

من باسێکم لەو بوارەدا کرد کە هیچ دینێك چارەسەرێکی نیهایی بۆ کێشەی ئافرەت پێ نەبوو. چونکە هەر قۆناغە لە پێشکەوتنی

کۆمەڵ، توانایی و سیستەمی عەقڵی تایبەت بەخۆی دەبێ و ناوەرۆکی چەمکەکان بەم پێودانگە دەگۆڕێن. بەڵام ئەگەر بپرسین بۆچی دین نەیویست دان بە یەکسانی پیاو و ئافرەت دابنێ؟ من وادەزانم لەوکاتدا ئەوپەڕی بەرابەری وا مەزندە دەکرا کە دەقە پیرۆزەکانی دین بڕیاری لەسەر دەدان. هەڵبەت چەمکی بەرابەریش لەگەڵ پێشکەوتنی کۆمەڵ لە گۆڕاندا دەبێ. تەنانەت ساختومانی زمان و ماناکانی ئەوە نەبووە کە ئەمڕۆ لێکتێگەیشتنی پێدەکرێ. هەر بۆیەش لەم رۆژگارەدا شیکردنەوە و لێکدانەوە باخێکی گرنگی وەرگرتووە.

لەم روانگایەوە، واقیعی نابین، ئەگەر چارەسەری کێشەی ئافرەت و دیاری کردنی مافەکانی، لە فەرمانەکانی دین بخوازین. راستیش نیە پەلپ بە بوونی دینی بگیرێ و دەقە دینیەکان لەگەڵ پلەی پێشکەوتنی ئەمڕۆ بەراورد بکرێن. بۆنموونە لە مەزەبێکی دینی هیندوسدا، ژن لەگەڵ تەرمی مێردەکەی دەنێژن. هەروەها یەکێکی دیکە لە مەزەبەکانی هەمان دین، زەکەری یەکێك لە قەدیسەکانیان بە پیرۆز دەزانن و میدالیاکەی وەك تفەڕك لە مل دەکەن. هەروەها لە دینی مەسیحدا بە هەزاران بیانوی شەرعی، ئافرەتیان بە ناوی سیحرباز و شەیتان و خوانەناس، بە زیندویی لە ئاگردا دەسوتاند. هەروەها تەڵاق مانای نەبوو، بۆیە دایم بواری تاوان لە هەردوولای ژن و پیاو کراوە بوو. هەر لەو دینەشدا حەزرەتی مریەم هەیە کە تا پلەی خوداوەندی بەرز کراوەتەوە. هەڵبەت نەك وەك ئافرەت، بەڵکو وەك دایکی عیسا. یان مریەمی مەجدەلیە هەیە کە سەرباری

لەشفرۆشیەکەی، چونکە حەزرەتی عیسا خۆشیدەویست، وەك قەدیسێك حسابی بۆ دەکرێ. لە دینی یەهودیشدا ئافرەتانی وەك بەلقیسا و زولێخاو ژنەکەی لوت هەنە کە بە نموونەی بنیادەمی جنسدۆست و سەلبی دادەندرێن.

لە ئاینی ئیسلامدا، هەنگاوی زل لە بەراورد لەگەڵ دینەکانی پێشودا، لەسەر کێشەی ئافرەت هەڵنرا. ئافرەت بۆ یەکەم جار لە مێژوودا بە روونی مافە ئیداری و مالی و کۆمەلاّیەتیەکانی دانداران. کوشتن و کۆیلەیی لەسەر هەڵگیرا، نسبەتێکی دیاریکراو لە میرات و مافە مالیەکانی بۆ دانرا، هەقی شوکردن و بە مەرجی دیاریکراویشش مافی تەلاّقی درایە، مەجالێکی فراوانی لە کارکردن بۆ کرایەوە، رێگای پێدرا لە نزیك پیاوەوە لە ئیدارەدا هاوکاری بکات. بۆیە ئەگەر دینەکان لەڕووی ئینسانیەوە هەنگاوێکیان بۆ دەرهێنانی ئافرەت لەدەست کۆیلەیی هەڵنانابێت، ئەوە ئیسلام بۆ یەکەمجار هەنگاوی بەکردەوەی لە دیاریکردن و جێبەجێ کردنی هەندێك لە مافەکانی هاویشت. لەوەڕا ئەز باوەڕم وایە، کاتێك باسی مێژووی مافی ئافرەت دەکرێ، پێویستە لە هاتنی دینی ئیسلامەوە دەست پێ بکرێ. بەلاّم پرسیار ئەوەیە: ئەرێ مافەکانی ئافرەت هەر ئەوەندەیە کە دین دیاریکردووە؟ گومان هەڵناگرێ نا. بەلاّم وەك لە پێشەوە باسم کرد، لە هەلومەرجی ئەوکاتدا، بەفکرو بە کردەوە هەر ئەوەندە دەکرا.

ئەوەشمان لەبیر ناچێ کە دینی ئیسلام، دەسکاری دەسەلاّتی پیاوی نەکرد، بەلاّم سنوری بۆ دانا. لەوێدا نەك هەر هەوڵ بۆ لادانی ئەم

دەسەلاّتە نەبوو، بەڵکو هەر بڕوایەکی لەم چەشنەش لەنێواندا نەبووە. فەرمانڕەوایی و وەلی ئەمرێتی پیاو بەسەر ئافرەتەوە جارێکیدیکەش لە فەرمانەکانی ئیسلامدا بە پیرۆزییەکی زیاتر لە جاران داڕێژرایەوە. ئەگەر کەسایەتی ئافرەتی وەك خەدیجە، ئامینە، فاتیمە، عائیشە هەبوون، رێزلێنانیان بۆ رێزی پێغەمبەر بۆ ئەوان دەگەڕایەوە. لە ئیسلامیشدا ئەو ئافرەتە دەرگای تێکەڵبوون لەگەڵ دەرەوەی ماڵی بۆ دەکرایەوە کە توانیبای سیفەتی پیاوانە هەڵبگرێ.

لەوەوە دێمە سەر ئەو باوەڕە رەوا نیە مافەکانی ئەمڕۆی ئافرەت، کە لە هەموو بوارێکی چەمك و پانتایی ژیانی کۆمەلاّیەتیدا، جودایە لە چەمك و تێڕوانینەکانی سەرەتای ئیسلام، لەم دینە داوا بکرێ. لە دوو رووەوە ئەم کێشەیە بە عەقیدەکانی ئیسلامی چارەسەر ناکرێ: یەکەمیان، تێڕوانینەکە زۆر لەم رۆژگارە جیاوازەو بنەمای بیرکردنەوەی ئەوکاتی ئیسلام، نەیدەتوانی لە چەشنی ئەم رۆژگارە بێت. دووەم، فەرمانەکانی دین پیرۆزی تایبەتی و متڵەقی خۆیان هەیە، بۆیە بە هیچ شێوەیەك دەسکاری تێدا ناکرێ. ئا لەوەوە، کارێکی بێ هودەیە ئەگەر چاوەڕوانی شتێکی لەمە زیاتر لە دین بکرێ.

(دوو)

ئافرەت لە کولتوری

فەرمانڕەواییە ئیسلامییەکاندا

دانیشتوانی ولاَتی ئێمە، هەرەزۆریان موسوڵمانن. بۆیە کەشی فەرهەنگی و سیستەمی مافەکانی ئافرەت، بۆ ئەوانەی موسوڵمانیش نین ئیسلامییە. پرسیار ئەوەیە: ئەو فەرمان و داب و نەرێتانەی لەم کەشەدا پەیڕەو دەکرێن، رێك ئەوانەن کە لە سەرەتای ئیسلام هەبوون؟ لەراستیدا، دوای قۆناغی خەلافەتی راشدین، لە هەموو بوارەکانی دینی ئیسلامدا باس و گفتوگۆو گومان دەستپێکرد. یەکێك لەوان، بواری مافەکانی ئافرەت بوو. پێنج مەزەبە بەرفراوانە سەرەکییەکەی ئیسلام، بە تێڕوانینی هەندێك جیا، کەوتنە شیکردنەوە و لێکدانەوەی ئەو مافانە. بڕیارەکانی ئەم پێنج مەزەبە شافعی، حەنەفی، مالکی، حەنبەلی، جەعفەری، تا ئێستاش بنەمای یاساو فتواکانی ئەم دینەن.

لەپاڵ ئەو مەزەبانەوە، فتوای لابەلاو داب و نەرێتی نوێ بۆ زیاتر یان کەمتر پەلبەست کردنی ئافرەت هاتوونە کایەوە. ئەوانەش بۆخۆیان داب و نەرێتەکان پێکدێنن و لەپاڵ مەزەبەکان، ئەوانیش بایەخێکیان هەیە. لە ئیمپراتۆریی ئەمەوی و عەباسی و عوسمانی و

سەفەوی دا، بە درێژایی مێژوو کۆت و بەندی ئافرەت لە زیادیدا بوون. خەلیفەو سوڵتانەکان جیا لە ژنەکانیان، حەرەمسەرای تایبەتیشیان هەبووە کە جوانترین ئافرەتی دیاری و بەدیل گیراویان بۆ دەهێنان و لەوێدا بە دیار نۆبەی خەوتن لەگەڵ خەلیفە یان سوڵتان لە چاوەڕوانیدا دەبوون. سەرەڕای پەرەسەندنی زانست و هونەری تەلارسازی، بازرگانی، مۆسیقاو ئەدەب، باری مافەکانی ئافرەت لە عالەمی ئیسلامیدا نەك هەر پێشکەوتنێکی بەخۆیەوە نەدێت، بەڵکو هەر رووەو ئاڵۆزی دەبرا. شەوانی رەقس و مۆسیقا بۆ خەلیفەکان و سوڵتانەکان و والیەکانیان، لەگەڵ جوانترین و شارەزاترین ئافرەتی راقیسە هەبوو، بەلاَم رەنگدانەوەی ئەمە لەسەر بەشداری ئافرەت بە ئازادییەکی زیاترەوە، نەدەبینرا.

لەلایەکی دیکەوە، بە حوکمی فەرمانڕەوایی عەرەبان بەسەر جیهانی ئیسلامدا، دەرگا لەسەر هەناردنی داب ونەرێتی قەبیلە بەدەویەکان بۆ گشت سەرزەمینە موسوڵمانبووەکان کرایەوە. ئەویش بریتی بوو لە توندوتیژترین رەفتار لە دژی ئافرەتان. هەر لە رفاندن و تەلاَق نەدان و کوشتن وگچکە بەگەورەو ریسوا کردن تا چەندان دابی دی کە هیچ پەیوەندی راستەوخۆیان بە فەرمانەکانی دینەوە نەبوو.

دیاردەی دەستڕۆیشتوویی خانمی هەندێك فەرمانڕەوای ئیسلامی، بەردەوام لێرەو لەوێ هەبووە. وەك دەسەلاَتی زوبەیدە لە دەرباری هاڕونەڕەشیددا، یان رۆکسلانا لە لەلای سوڵتانی عوسمانی یان تورکان خانم لە دەرباری خوارەزمشاهیەکاندا. ئەوانە دیاردەی

ئیستسناین و تەعبیریان لە دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی ئافرەت نەدەکرد، بەڵکو خۆشەویستی ئەوان لای شوەکانیان، مەجالی دەستدرێژی و زماندرێژیی دەدانێ.

یەکێکیدیکە لە دیاردەکانی پێشکەوتنی جیهانی ئیسلام، فەلسەفە و ئەدەب بوو. بوژانەوەی هزری فەلسەفی زۆر بەخێرایی ناوەندە زانستیەکانی تەنیەوەو فەیلەسوفانی وەك ئیبن روشد و غەزالی و ئەبو عەلی سیناو فارابی و چەندانی دیکەی هێنایە مەیدان، کە کاریگەرییان بەسەر بوژانەوەی بیر لەسەرانسەری دنیای ئیسلامیدا هەبوو، بەڵام لە مەجالی ئافرەتدا هیچ داهێنانێکی ئەوتۆیان نەهێنا، کە کار بکاتە سەر ژیانی کۆمەڵ.

هەروەها بوژانەوەی ئەدەب، دیاردەیەکی دیکەی ژیانەوەی جیهانی بێ منافیسی ئیسلام بوو. شیعر سنووری قەدەغەی باوی دەبەزاندو لە هەر بوارێك دوابا، نیهایەتەکەی دەهێنایەوە سەر جوانی ئافرەت. دوای ئەوەش تەسەوف وەك دیاردەیەکی فکری- دینی بەخێرایی پەرەی سەند و لەگەڵ ئەدەب تێکەڵ بوو. سۆفیەکان خۆشەویستییان دەکردە وەسیلەی ناسینی خودا. لەم پێناوەدا هیچ خۆشەویستییەکیان رەد نەدەکردەوە، لەوانیش بایەخێکی تایبەتیان بە خۆشەویستیی ئافرەت دەدا. بۆ نموونە فەریدەدین عەتاری نەیشابوری، لە خۆشەویستی هاوسەرەکەیەوە کەوتە دنیای تەسەوف. شەمسی تەبریزی عاشق بوو. عەشق لای رابیعەی عەدویەش وەسیلەی گەیشتن بە خۆشەویستی ئیلاهی بوو. خۆشەویستی بۆ حەلاج و ئیبنو عەرەبیش مانای تایبەتی

هەبوو. زۆر جارانیش ئەدیب و سۆفیە یاغیەکان، دەکەوتنە بەر پەلاماری فتوای مەلاکان و لەو بوارەدا بە ئاشکرا جیاوازی و ناکۆکییان هەبوو. هەموو ئەوانە دیسان نەبووە هەنگاوێکی نوێ بۆ ئازادی زیاتری ئافرەتان. رەنگدانەوەی ئەوانە لەسەر ژیانی ئافرەت قەت هەست پێنەکرا.

تەسەوفی ئێرانی، کە کاریگەرییەکی زۆری بەسەر تێکڕای تەسەوفی جیهانی ئیسلامدا هەبوو، بەتوندی لەگەڵ ئەدەب پێکەوە گرێ دران. شیعر و پەخشان و نووسینە فکری و کۆمەڵایەتییەکان لە بواری ئازادی ئادەمیزاد و پەیوەندیی بە دینەوە، بەتایبەتی پەیوەندیی راستەوخۆ بە خالیقەوە، کارێکی زۆریان کرد. لەوێدا عەشق بە گشتی وەردەگیراو دەکرایە وەسیلە بۆ ناسینی خودا. مەولانا جەلالەدینی رۆمی جڵەوی بیری خۆی بەردابوو، دەیگوت: ئەوەی عەشق لە دڵیدا نەبێ، ناتوانێ پلەکانی گەیشتن بە خۆدا ببڕێ. عارفێکی وەك بایەزیدی بەستامی لەو باوەڕەدا بوو، نابێ ئەو بچێتە کەعبە، پێویستە کەعبە بێتە خزمەت ئەو، چونکە ئەو عەشقی ئیلاهی لە دڵ دایە و بە عەشقەوە پەیوەندی راستەوخۆی لەگەڵ خودا هەیە.

فەننی شیعر و شێوازی جیاجیای پەخشان، لەوێدا بیرکردنەوەی عارفەکان بۆ دۆزینەوەی کەناڵێك، تا ئازادی ئینسانی تێدا مەیسەر بکەن، گەیشتە ئاستێکی فرە باڵا. سەرەڕای ئەوەش ئافرەت هەر بۆ خۆشی و چێژی پیاو باس دەکرا، نەك وەك بوونێکی ئازاد. هەروەك چۆن باس کردنی مەی و شەڕاب و مەیخانە و خەرابات، نەبووە هۆکاری

کرانـەوەی کۆمـەڵ بەسـەر خواردنەوەیەکـدا کـە بـە شـاهیدی زانـاو عـارفەکان، پشوو و تەعالییەکی تایبەتی و بـێ بـەدیل دەداتـە روحـی مرۆڤ. هەر ئەو جۆرە تێڕوانینە نوخبەیی و دوور لە حەقیقەتی ژیان بوو کە وایـدەکرد عـارفێکی گـەورەی وەك شەمـسی تـەبریزی، هاوسـەرە خۆشەویستەکەی خۆی لەسەر یەك پیاسە بـۆ نـاو باغـان، بـە شـەق و گۆپاڵ بکوژێت.

هەر بۆ نموونە دەڵێم، بۆچی فکر لە جیهانی ئیـسلامدا، سـەرەڕای بڕینی ئەو هەموو پلە بەرزە، نەیتوانی کار بکاتە سەر واقیعی کۆمـەڵ تا قەناعەت و یاساکان هەموار بکات؟ لەدواییدا میللەتانی ناوچەکەی خستە ئەو تەنگژە قوڵەی کە تا ئیستاش لێی دەرناچن.

(سێ)

یاسا و دابونەریتەکان

لە دژی ئافرەتن

ئەو ڕێنوێنیانەی لە ئیمپراتۆرییەکانی ئیسلامیدا کاریان پێکراوە، جیا لە شەریعەت سەرچاوەگرتنیان، تێکەڵی ئیجتهادی موفتی و خاوەنبیرەکانی ئاینی دەبوون، هەر بۆیە هێدی هێدی فەرمانەکانی شەریعەت تێکەڵ بە داب و نەریتی ناوچەییە توندوتیژەکانی کولتوری بەدەوی عەرەب بوون. هێزی کولتوری بەدەوی لەوەوە دەهات کە بە نەتەوەی باڵادەستی ئیسلام دەژمێردراو میللەتانی موسوڵمانی غەیرە عەرەب بە موالی دادەندران. ئەگینا ئەو ولاتانەی کەوتنە ژێر فەرمانڕەوایی ئیسلام، خاوەنی داب و نەریتی تایبەت بە خۆیان بوون. لەو قسەدا مەبەستم نیە بێژم ئەوان لە عەرەبان زۆر پێشکەوتووتر بوون، بەلاّم یەقین بەپێی باری جۆگرافی وکەشی کولتوری تایبەتی خۆیان، لە پەیوەند بە ئافرەت، ڕەفتاری نزیك و هەندێك جار جیاوازیان لەگەڵ عەرەب هەبووە. ئەو توندوتیژیەی قەبیلە عەرەبەکان لە بەرامبەر ئافرەت، لەسەر مەسەلەی شەڕەف هەیانبووە، وەك ئەوە نیە کە لە ئێرانی کۆن، یان لە شام و بەینەلنەهرێن هەبوو. هەڵبەت داب

ونەریت لە سەرزەمینی کوردانیش، بەر لە هاتنی ئیسلام شتێکی نزیك لەوەی ئێران، بەتێکەڵ لەگەڵ کولتوری مەسیحیەت و پاشماوەی فەرهەنگی کلدو ئاشور و پێخوستی یۆنانیەکان بووە. ئەگەر ڕەفتاری هەندێك عەشیرەتی کوردستانی بەدوور لە عەرەبەکان، بکەینە نموونەیەکی نزیك لە فەرهەنگی کۆن، دەردەکەوێ کوشتنی ئافرەت وچەمکی شەڕەف، وەك ئەوە نەبووە کە لە بەدەویەتدا هەبوو. دەتوانین نموونەیەك بە داب و نەریتی عەشیرەتی مەنگوڕ بێنینەوە. ئەوان لەسەر پەیوەندی نێوان ژن و پیاو، یان بڕیاری ژن بۆ گۆڕینی مێردەکەی(بەدووکەوتن) بە کوشتن چارەسەر ناکەن.

هەڵبەت جیا لە هۆکاری دین، داب و نەریتەکان لەسەر بنەمای بەرژەوەندی کۆمەڵایەتی پیاو دروست دەبن. لەوێشدا ڕادەی بەشداری کردنی ئافرەت لە کار، ڕاو فتوای پێشەوایانی مەزهەبی و عەشیرەیی، هەندێك جارانیش کاریگەری خورافات،ڕۆلی سەرەکییان لەو دروست بوونەدا هەیە. ئەگینا دینی ئیسلام لەبواری پەیوەندییە جنسیەکانی پیاو و ژن- سەرەڕای هێشتنەوەی مالیکیەت و باڵادەستی پیاو- کۆمەڵێك مەرجی داناون ئەگەر بەکاربێندرێن، کوشتن زۆر کەم دەبێتەوە. بۆ نموونە تەنیا بە تاوانبار کردن، ژنێك مەحکوم ناکرێ، بەڵکو پێویستە زیاتر لە شاهیدێك لەکاتی مارەسەی جنسدا، ئەویان دیتبێ. جا لەوێشدا تەنیا ژن سزا نادرێ، پیاوەکەش هەمان چارەنووسی توش دەبێ. یان نارەزایی ژنێك لە مێردەکەی بەکوشتنی ژنەکە کۆتایی ناهێندرێ، دەکرێ لێکجیابنەوەو پیاوەکە قەناعەتی

بێت و تەڵاقی بدات. هەروەها جنس وەك پێویستیەکی ئینسانی، لەئیسلامدا بە گڵاو و قەدەغە دانانـدرێ، لە ڕێگای دانپێدانراوی خۆیەوە، دەبێ بێتەدی. بەڵام ئەوەی بووەتە لەمپەر لەبەردەم جێبەجێ بوونی ئەم مافانەدا، داب و نەریتی توندوتیژیی بەدەوییانەیە.

وەك باسمکرد، تەڵاق لە کۆمەڵدا، دیاردەیەکی تازە نیە. کۆمەڵە هێمنترەکان لە زۆر بواردا مامەڵەیەکی هێوریان لەگەڵ کردووە. چونکە وەك دیارە، جۆری داب و نەریت لە کۆمەڵگا جیاجیاکان، لە پەیوەند لەگەڵ ئافرەتدا وەك یەك نین. بۆیەش چەمکی ناموس یان شەرەف (واتە خاوەنێتی پیاو بۆ ئافرەت) لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە، لە زەمانێکەوە بۆ زەمانێکی دی جیاوازە. زۆر جارانیش ئەو ڕەفتارەی لە شوێنێك خوێنی لەسەر دەڕژێندرێ، لە شوێنێکیدیکە بە ئاسایی وەردەگیرێ. بۆ نموونە، عەرەب لەسەر شەرەف ژنیان دەکوشت بەڵام زۆربەی خێڵە ئەفریقاییەکان، بۆ ڕێزلێنان، شەو ژنەکانیان دەنێرنە لای میوان. یان لە زۆربەی عەشیرەتەکانی کوردستان، ئەگەر ژن ڕازی نەبا، تەڵاق دەدرا.

کوشتنی ژن لەسەر پەیوەندیەکی خۆشەویستی یان جنسی، لەلای عەرەبان بە "غسل العار" ناودەبرێ. تەفسیرەکەشی شوشتنەوەی لەکەی نەنگی پەیوەندی عاتیفی یان جنسی، بە خوێنی ژنەکە بوو. کەچی لە دواییدا "غسل العار" بووە دابی زۆربەی میللەتانی موسوڵمان و کەوتە ناو یاسای زۆربەی هەرە زۆری وڵاتە موسوڵمانەکان.

تەڵاق، بە هەمان چارەنووس بردرا. لای عەرەبان، جیابوونەوەی ژنێك لە پیاوەکەی، بە سوکایەتی بۆ پیاوەکە دادەندرا. بۆیە ئەگەر ژنەکەی نەکوشتبا، ئەوە بە درێژایی تەمەن دەبوا بە بێوەژنی دابنیشێ و لە مێردێکی دیکە بێبەش دەکرا. ئەوجا بە تۆبزی بەمێرددان و بە بچووکی مارە کردن و گچکە بە گەورە، وەك عورف تێکڕای جیهانی ئیسلامی تەنیەوە. ئەوانەش خۆیان دەبوونە کۆمەڵێك کێشەی کۆمەڵایەتی داپۆشراو و لە زەمانی خۆیدا دەکرایە مایەی خوێنڕێژی، بە تایبەتی لە ژنان.

تەڵاق نەدان، یان تەڵاق دان و منداڵ لێسەندنەوە، ئەو دابە توندانە بوون- کە تا ئیستاش بەردەوامن- و هۆی بەستنەوەی ئافرەت و زیندان کردنی لە ژیانێکدا کە هیچ شانازی پێوە نەکات. کەم نیە ئەو ڕووداوانەی کوڕ دوای مردنی باوك کە ئەو منداڵ بووە، یان دوای جیابوونەوە دایکی مێردی کردۆتەوە، وەختایەك گەورە بووە، چووە دایکی خۆی کوشتووە. زۆر جارانیش ڕیسوا کردنی ئافرەت وەك وەسیلەیەك بۆ پەند دان بە خەڵکانی دیکەش بەکار دەهات. بۆیە دایم ئافرەت لە ناوچەکەی ئێمەدا لە خەمۆکیدا بەسەر دەبات.

ئەگەر لە یاسا دینیەکان بکۆڵدرێتەوە، دەردەکەوێ زۆربەی ئەم نەریتانە هیچ پەیوەندییان بە شەریعەتەوە نیە، کەچی ناوەندە دینییەکان و خاوەن فتواکان، بێدەنگیان وەرگرتووە و بەمەش ڕێگایان داوە چاکسازییەکانی ئاین لە بەرامبەر دابی توندوتیژیدا پاشەکشەی پێبکرێت.

ئەمەیانم تا ئەو سنووره ڕاسته که باس له مێــژووی توندوتیــژی کۆمەڵ بەرامبەر بە ئافرەت بێت. وام گەرەك نیە گوایــە یاســاکانی شەریعەت کۆتاییان به زوڵم هێنابێ. وەلێ ئەگەر هــەنگاوی گــەوره له بەراورد لەگەڵ پێش خۆیان، هەڵنابێت، دەبێ باس بکرێ.

ئەو داب و نەریتانــە لــەوەتای مێــژوو هەیــە، بەســەر ئافرەتــدا پیاده دەکرێن، بۆیه وەك مۆتەکه دوورو‌پشتیان تــەنیوەو لــە هــەموو لایەکەوه هەڕەشەی مردنی لێدەکەن. لەوەڕایــە تــرس و خۆبــواردن بووەته بەشێك له سایکۆلۆجیەتی ئــافرەت: ترســی کــوژران، ترســی لەدەستدانی ژیانی مادی، ترسی دوورکەوتنەوه لــە منــداڵ، ترســی ناموس و کەڕامەتی کۆمەلایەتی، ترسی بەلاوەنران له ناو کۆمــەڵ. بنیادەمێك هەمیشه هەر هەڕەشه ببینێ، چۆن دەتــوانێ مرۆڤێکــی ئاسایی بێت؟

(چوار)

سەرمایەداری و

کێشەی ئافرەت

مەبەستی من لەم نووسینە، لێکۆڵینەوەی قۆناغ بە قۆناغی مێژوو نیە. دەمەوێ تەنیا خوێندنەوەیەکی گشتی لەسەر ئەو واقیعە پڕ لە زوڵمە بکەم کە ئافرەت بەدرێژایی دیرۆکی بەشەر بەسەریدا سەپێندراوە. ئەوەی لەوەوپێش باسمکرد، قۆناغی دەرەبەگایەتیشی دەگرتەوە. بۆیە ئێستا باس لە قۆناغێك دەکەم کە لە هەموو روویەکەوە جیاوازی لەگەڵ پێش خۆی هەیە. ئەویش سەرمایەدارییە. لەم قۆناغەدا مرۆڤ کەوتە پلەیەکی بەرز لە پێشکەوتنی تکنۆلۆژیاو فەلسەفە و ئایدیۆلۆژیاو بیروباوەڕی زانستی. بیرکردنەوە لە بایەخی مرۆڤ و مافەکانی، لە سەرمایەداریدا بە رادەیەکی ئەوتۆ پێشکەوت کە ناکرێ بە هیچ شێوەیەك لەگەڵ پێش خۆی بەراورد بکرێ. سەرمایە دەستی بە تەنینەوەی هەموو دنیا کرد و سەرەنجام بازاڕی جیهانی پێکبەستەوە. هۆیەکانی پێکەوە بەستنەوەی فەرهەنگ و زانیاری بۆ هەموو جیهان دەستەبەر کرد. دیموکراسی لەم قۆناغەدا چەندین شێوەی تاقی کردەوەو سەرەنجام بوو بە سیستەمێکی جیهانگیر. شۆڕشی

گەورەی دیموکراتی لە ناوەڕاستی ئەم قۆناغەدا هاتنەدی، ئەمریکا و فەرەنسا بە نموونەی ئەم دیموکراسییە دێنە بەرچاو. ئەدی بۆچی کێشەی ئافرەتی بە یەکجاری چارەسەر نەکرد؟ ئەگەر لە پێشوودا نەزانین و دین و خورافات بەسەر مێشکی بەشەردا زاڵ بوو، چۆن بوو لە سەردەمی شۆڕشی زانیاری و لیبڕالیزمدا ئەم گرفتە بە یەکجاری بنەبڕ نەکرا؟

ئاشکرایە کار و بەرهەمهێنانی مادی، لەوێشدا بەدەستهێنانی زێدەبایی، قانونی سەرەکی سیستەمی ئابووری و کۆمەڵایەتی سەرمایەدارییە. ئەو کەسەی کاری زیاتر دەکات کرێی زیاتر وەگیر دێنێ. بە پێچەوانەش داهات و بەرهەمی کەمتری دەبێ. لە سەرەتای پەرەسەندنی سەرمایەداریدا، چڵێسی سەرمایەدار و پرۆسەی بەپەلەی کۆکردنەوەی سەرمایە، ئامانجی سەرەکی بوو. بۆیە لە شوێنی کاردا هیچ یاسایەکی ئەوتۆ نەبوو، چەوساندنەوە، ئازار دان، بێ ئیمتیازی، فەرق و جیاوازی هەبوو. بۆ ئافرەتان بە ئاشکرا کرێی کەمتر لە پیاوان دەدراو لە کاتی نەخۆشی و پەککەوتن و منداڵ بووندا هیچ ئیمتیازێکیان نەبوو. عەقڵیەتی بەنزمدانانی ئافرەت لە فەرهەنگی نوێی بۆرژوازیدا، وەك میرات لە پێش خۆی وەریگرتبوو. جیاوازی رەگەزیی بە ئاشکرا پەیڕەو دەکراو رەش و سورەکان کەمتریان پێدەدرا. واتە یاسای نابەرابەری کار هەبوو. بۆیەش لە بزووتنەوەی کرێکاراندا، ئافرەتانی کرێکار، بەشێکی زۆری ناڕەزایەتییەکەیان پێکدێنا. وەك دیارە ناڕەزایی کرێکاران و بزووتنەوەکانیان سەرانسەری ئەورووپاو ئەمریکای گرتەوە.

دەبێ ئەو ئیشارەتەش بدەین کە لە سەرمایەداریدا، بۆ یەکەمین جار ئافرەت دەرفەتی کاری بەرفراوان و بەکۆمەڵ لەدەرەوەی ماڵی پێدرا. لێرەدا واقیعی ئابووری و پێویستی سەرمایە بە هێزی کاری ئافرەت، بەسەر داب و نەریت و فەرمانەکانی دیندا زاڵ بوو. لە ئەنجامی پەرەسەندنی بزووتنەوەی کرێکاران و کۆبوونەی بە ئەندازە پێویستی سەرمایەو تەنازول و تەجرەبەی بۆرژوازی لە بەڕێوەبەرایەتی، پەرەسەندنی چەمکی یەکسانی و سیستەمی دیموکراسی، کرێ و بەشداری کرێکاران لە سودی سەرمایە بەرەو زۆری چوو. کەچی فەرق و جیاوازی بەرامبەر بە ئافرەتان هەر بەردەوام بوو. بۆیە لەناو بزووتنەوەی کرێکاراندا، بزووتنەوەی ئافرەتان دروست بوو، داوای هەڵگرتنی نابەرابەری دەکرد.

ئەوە یەکەمین جۆر و سەرەتاییترین شێوەی بزووتنەوەی ئافرەتان بوو، بۆ هێنانەدی مافەکانیان. مافێك بەرابەر بێت لەگەڵ پیاو.

هەڵبەت، لەسەرمایەداریدا خوێندەواری پەرەی سەندو فەرهەنگی شارستانێتی بۆرژوازی جێگیر بوو، ئەویش دیموکراسییە. بۆیە وێڕای پیاوان، ئافرەتانی خوێندەوارو ڕۆشنبیر پەیدا بوون، هەر خۆشیان بوونە پێشڕەوی بزووتنەوەکەیان. لەگەڵ پەرەسەندنی هوشیارییان، خواستەکانی ئافرەتان رووەو زیادی هەڵدەکشا. جیا لە کرێی بەرابەر، داوای مافی پاراستنی تەندروستی و منداڵبوون و بایەخدان بە منداڵەکانیان دەکرد. ئەوەش وایدەگەیاند خواستەکان پتر ئینسانی و کەمتر تەنیا کرێکاری بن. پەیدابوونی چەندین جۆر بیروباوەڕی

یەکسانیخوازی، ناوەڕۆکی دادپەروەرانەی بزووتنەوەی ئافرەتانی قوڵتر دەکردەوە. ئەو بیروباوەڕانەی جێیان لەناو بزووتنەوەی کرێکاران هەبوو، لەناو ریزی ئافرەتانیشدا وەرگیران. وەك ئەنارشیزم و سۆسیالیزم و مارکسیزم.

تا قۆناغی دووەمی سەرمایەداری، بزووتنەوەی ئافرەتان زەختێکی بەوەج بوو بۆسەر بۆرژوازی. سەرباری هەڵنانی هەنگاوی گەورە بۆ خۆش کردنی ژیان و گوزەرانی ئافرەتان لە شوێنی کاردا- کارخانە بێ یان فەرمانگە- دیسان نابەرابەری هەر بەردەوام بوو. چونکە لە رووی توانایی جەستەیی و جۆری تەندروستییەوە، ئافرەت لەم قۆناغەشدا هەمان گرفتی سەرەتای مێژووی بۆ دووبارە بووەوە. تیۆرسیەنەکانی بۆرژوازی، لەڕوانگای زۆربوونی بەرهەمهێنانەوە مەسەلەکەیان چارەسەر دەکرد. راستیەکیش لەو بڕوایەدا هەیە کە پێشکەوتنی کۆمەڵی مرۆڤایەتی، بەستراوەتەوە بە زۆربوون و پێشکەوتنی بەرهەم. لە کۆمەڵی دۆڵەمەند دایە کە خۆشگوزەرانی دروست دەبێ و بوار بۆ پەیڕەو کردنی یەکسانی دەرەخسێ. کاتێك ئافرەت نەیتوانی لە شوێنی کار منافەسەی پیاو بکات، جیاوازی لە ئیمتیازدا بەردەوام دەبوو. کەواتە نابەرابەری وەك خۆی مایەوە.

بیروباوەڕی دژی سەرمایەداری کە بە پوختی لە مارکسیزمدا خۆی ڕێکخست، پێیوابوو، هەر لە بنەڕەتەوە سیستەمی سەرمایەداری لەسەر چەوساندنەوە دامەزراوە، بۆیە ناتوانی نابەرابەری ئافرەت و پیاو چارەسەر بکات. بەپێی ئەو ئایدیۆلۆژیایە، دەبوا بزووتنەوەی ئافرەتان

ببێتە بەشێکی جیانەکراوەی بزووتنەوەی کرێکاران بۆ روخاندنی سەمایەداری. بەپێی ئەو باوەڕە، لە سۆسیالیزمدا بەرابەری ئینسان، بە ئافرەت و پیاوەوە دێتەدی.

بزووتنەوەی کۆمۆنیستی، توانی متمانەی ئافرەتان بۆ لای خۆی رابکێشێت و بزووتنەوەکەیان بکاتە پاشکۆی بزووتنەوەی کریکاران و حزبە کۆمۆنیستەتەکان. بارودۆخی نوێی سەرمایەداری و ئەو فەرهەنگە کراوەیەی هێنابوویە کایە، ئەو تواناییەی بە ئافرەتان دابوو کە بە پێچەوانەی هەموو قۆناغەکانی مێژوو، بتوانن خۆیان رێکبخەن و بە کۆمەڵ داوای مافەکانیان بکەن.

(پێنج)

کۆمۆنیزم و
بزووتنەوەی ئافرەتان

کاتێك فەلسەفەی یەکسانیی کۆمەڵایەتی، لە چەشنی کۆمۆنیزم چووەناو بزووتنەوەی کرێکاران ، خواستە سەندیکاییەکانیان بووە بەشێکی بەرنامەی کاری کۆمۆنیستەکان. لە پاڵ ئەوەدا بزووتنەوەی ئافرەتانیش کە لە ناوەرۆکدا یەکسانخواز بوو، هەر ببووە بەشێك لە بەرنامەی چالاکی کۆمۆنیستەکان. بەمە بزووتنەوەی دژی سەرمایەداری هێزو گورێکی ئەوتۆی وەرگرت کە بۆ سیستەمی سەرمایەداری سەخت بوو. ڕاپەڕینی پاریس لە تەجرەبەی کۆمۆنەدا، بزووتنەوەی چارتیستەکان لە بریتانیا، خۆپیشاندانی بەردەوامی کرێکاران و ئافرەتان لە شیکاگۆ- کە لە هەموویاندا هێزی ئافرەتان و کرێکاران لە دواییدا بووە چەك بەدەست کۆمۆنیستەکانەوە، وڵاتانی سەرمایەداری پاڵ پێوەنا تا بە توندی بەرەنگاری ئەو مۆدەی بزووتنەوەی دژی سەرمایەداری ببنەوە. سەرکوت کردنی کۆمۆنەی پاریس، خۆپیشاندانی ئافرەتانی شیکاگۆ بۆ هەندێك خواستی سەندیکایی و ڕەگەزیی خۆیان بوو، کەچی ئەویش هەر بە ناوی

دامرکاندنەوەی ئاژاوەی کۆمۆنیستەکان، سەرکوتێکی خوێناوی کرا. لەو کاتەوە تا ئێستا، ساڵانە ئافرەتان ڕۆژی ٨/ی مارس، وەك ڕۆژی یەکگرتنی ئافرەتانی جیهان یاد دەکەنەوە.

لە ڕاستیدا، سەندیکایەکان لە هەردوو ڕاپەڕینەکەدا دەوری سەرکردایەتییان هەبوو، خواستەکانیشیان بۆ ڕوخاندنی سەرمایەداری دەقۆستەوە. سەرەنجام هەموو پارچە زوڵملێکراوەکانی ناو کۆمەڵی سەرمایەداری بوونە کەرستەی ئیش لەسەرکردنی بزووتنەوەی کۆمۆنیستی. جیا لە کرێکاران و ئافرەتان، جوتیاران و میللەتانی ژێردەستەو ڕەشەکانی دژی نەژادپەرستیش بوونە لقێکی دیکە لە پرۆگرامی کۆمۆنیستەکان. لەوەدا سەرمایەداری خەتەرێکی تۆقێنەری دەدیت، بۆیە زۆر بە جدی هەوڵەکانی خۆی کردە نێودەوڵەتی و لەسەرانسەری دنیا بەرەنگاری هەرەشەی کۆمۆنیزم بووەوە. هەر جموجۆڵێکی عەدالەتخوازانە و چاکخوازیی(ریفۆرمیست) تارمایی کۆمۆنیزمیان تێدا دەدیت و سەرکوتیان دەکرد.

لە ڕاستیشدا هەموو ئەو توێژانەی ناو کۆمەڵی مرۆڤایەتی، بوونە سوتەمەنی بۆ خەباتی کۆمۆنیستەکان. ئافرەتان بەشێکی چالاکی سەندیکایی و حزبە کۆمۆنیستەکانیان پێکدەهێنا. دوای جەنگی جیهانی یەکەم، لە شۆڕشی ئۆکتۆبەری ڕوسیا، دەرکەوت ئافرەتان چ ڕۆڵێکیان بوو. بەلشەڤیکەکان ڕژێمێکی کۆمۆنیستییان لە ڕوسیاو میللەتانی دراوسێی هێنایە سەرکار. سەرمایەداری جەنگێکی نێودەوڵەتی لە دژی کۆمۆنیزمی ڕوسیا دەستپێکرد.

کۆمۆنیستەکانی جیهان بوونە هاوسۆزی هاوڕێیەکانی خۆیان لە یەکێتی سۆڤیەت. بۆ ئەوەش لە سەرانسەری جیهان دەستیان بە خۆپیشاندان کرد. ژنان لە ریزی پێشەوەی ئەو خۆپیشاندانانە بوون لافیتەی (دەست لە شەڕی دژی سۆڤیەت هەڵگرن)یان بەرزدەکردەوە. مەتڵەبی ئافرەتان بە ئاشکرا بووە بەشێك لە شەڕی دژی سەرمایەداری و لە کاروانی مێژوویی خۆی دوور کەوتەوە.

دوای ئەوەی نیزامی کۆمۆنیستی لە بەشێکی زۆری ئەوروپاو ئاسیاو هەندێکی ئەمریکای لاتین وئەفریقا هاتە سەرکار، ئەوجا کەوتنە بەردەم تاقیکردنەوەی بەرنامەی خۆیان بۆ چارەسەری کێشەی ئافرەت. کاملترین دەولەتی کۆمۆنیستی و بەتواناترینیان، هەر یەکێتی سۆڤیەت بوو. لەو ولاتەدا هەندێك هەنگاوی سەرەتایی بۆ چارەسەری کێشەی نەتەوەکان هەڵنرا. ئەوە بوو سۆڤیەت کرا بە دەولەتێکی کۆنفیدڕالی. بەڵام دوای حەفتاوپێنج ساڵ دەرکەوت ئەم ئازادییەی گەلان هەر رواڵەت بووە، ئەگینا جیا لە بە روسی کردن، لەڕووی نەتەوەییەوە هیچ سەربەخۆییان نەبووەو بوژانەوەی نەتەوەیی ناڕوسەکان هەر لە سەرەتادا بوو. ئەو ولاتە دەولەتە براکانی دیکەی خۆیان تەنیا بۆ منافەسەی ئایدیۆلۆژیاو عەسکەری و ئابووری تەرخان کرد.

لەبواری ئافرەتدا، یاسای هاوشان لەگەڵ پیاو دانـدران و بڕیاردرا ماف وئیمتیازەکانیان بەرابەر بێت. بەڵام لە کردەوەدا تکنۆلۆژیای پلە نزمی سۆڤیەت، پتر بواری بە پیاو دەداو ئافرەت بە تەدریج بۆ مەجالی

خزمەتگوزاری پاشەکشەی کرد. گومانی تێدا نیە کە لە مەجالی کار کردندا دەرفەتێکی زۆر درا بە ئافرەتان و لەڕووی موچەشەوە هەوڵ بۆ یەکسانی دەدرا، بەڵام خواستی ئایدیۆلۆژیاو واقیعی تکنۆلۆجیا - باری ئابوری، دوو شتی لێك جیا بوون. بۆیە لە هەر بوارێکدا، بە شێوەی سەپاندن و شەکلی بەرنامەی ئایدیۆلۆژیا جێبەجێ کرابا، ئاکامەکەی قوڵتر کردنەوەی تەنگژەی ئابووری و زانستی دەبوو.

نامەوێ بکەومە لێکۆڵینەوەی هۆکارەکانی تەنگوچەڵەمەی بەردەوامی ئابووری لە ولاتانی کۆمۆنیستدا، بەڵام گەرەکمە نیشانی بدەم لایەنگیری نیزامی کۆمۆنیستی بۆ مافە ئابووری و کۆمەلایەتییەکانی ئافرەت، مەجالی منافەسەو داهێنانی کەم دەکردەوە. ئەوە بەشێك بوو لەو میکانیزمەی بەردەوام بەرهەم هێنانی دەخستە گۆشەیەکی تەنگەوە. سەرەنجام کاتێك نیزامی کۆمۆنیستی لەژێر باری گرانی تەنگژەکانیدا هەرەسی هێنا، دەرکەوت ئافرەتان لەوێدا خاوەن پلەیەکی بەرزی کۆمەلایەتی- سیاسی- تکنیکی- ئابوری نەبوون.

هەڵبەت نابێ چاو لەو دەسکەوتانە بپۆشین کە مارکسیزم لە کردەوەی نیزامی کۆمۆنیستیدا بۆ ئافرەتانی هێنایەدی. لەوێدا بەبڕیارێکی سیاسی، هەموو قەدەغەیەکی دین و داب و نەریتەکان لەسەر ئافرەت هەڵگیران و لەڕووی کۆمەلایەتییەوە ئازادی تەواویان پێدرا. ژن و پیاو لەبەرامبەر یاسادا یەك مافیان هەبوو. ئافرەتان هێندەی پیاوان ئازاد بوون لە مانەوە یان جیابوونەوە لە مێردەکانیان.

لە خوێندن و ئیمتیازە فەرهەنگییەکاندا بەرخوردار بوون. ئەوەی پێیدەگوترێ مافە مەدەنیەکانی ئافرەت، بۆ یەکەم جار لە کۆمۆنیزمدا هاتنەدی. هەر ئەوەش بووە ئیمتیازێکی کۆمۆنیزم بەسەر سەرمایەداریدا. دوای ئەوە بوو لە ولاتانی سەرمایەداری پێشکەوتووش ئەو مافە مەدەنیانە وردە وردە هاتنە مەیدان و دەست بە چاکسازی بەپەلە کرا. ئەوە یەکێك بوو لەو فشارانەی سەرمایەداری لەژێریدا دەستی بە تەنازولی کۆمەلآیەتی کرد.

سەرباری ئەو مافانەی لە کۆمۆنیزمدا بە شێوەی شۆڕشگێڕانە بە ئافرەتان دران و ئەوانی لە سوکایەتی کۆمەڵ و زوڵمی راستەخۆی پیاوسالاری رزگار کرد، کەچی دیسان بەرابەری راستەقینە لەنێوان پیاو و ئافرەت هەر دروست نەبوو. بۆ؟ ئایا لە نێوان مانای هەڵگرتنی ستەم و داهێنانی بەرابەری فەرقێك هەیە؟ ئایا ئەوەی کۆمۆنیزم کردی، ملکەچی بۆ ئایدیۆلۆژیاو روانگای کۆمەلآیەتی بوو؟

لە بواری ئابووریدا - وەك ئاماژەم پێکرد - بالآدەستی بۆ پیاو مایەوە. چونکە ئاستی نزمی تکنۆلۆژیا دەرفەتەکەی هەر دەدایەوە خاوەن هێزی بەدەنی. لەلایەکیدیکەوە، لە ئاستی سیاسی و ئیداریدا، ئەو رۆلە سەرەکییە بەر ئافرەت نەکەوت کە بتوانێ لەوێدا پارسەنگێك راست بکاتەوە. ئافرەتان پانتایی کارە خزمەتگوزارییەکانی پلە خوارەوەی کارگێڕی و تەندرەستی و پەروەردەو هونەریان وەرگرت، بەلآم نەیانتوانی شوێنێکی گرنگ لە سیاسەت و بەڕێوەبردنی ئابووری و سەرکردایەتی سوپا وەربگرن. بەدرێژایی تەمەنی حەفتاوپێنج ساڵەی

کۆمۆنیزم، سەکردەیەکی سیاسی، یان زانایەکی ئابووری و تکنۆلۆژی، ژەنراڵێکی گەورەی سوپا لە ئافرەت نەبیندرا. لە هەموو بوارەکاندا سەرکردایەتی و بالآدەستی، لە نیهایەتدا هەر لە دەستی پیاودا مایەوەو بەشدارییەکی سەرنجراکێشی ئافرەتمان نەبینی. کەواتە پیاوسالاری، بەلآم بە تەنازولێکی زۆری مافە مەدەنیەکان، هەر بەردەوام بوو. وەك دەریشدەکەوێ، کێشەی ئافرەت تەنیا بەند نیە بە مافە مەدەنیەکانەوە. ئەو قسەیەشم بەو مانایە نیە کە مافە مەدەنیەکانی ئافرەت پێویست نەبن یان لە زەرورەتیان کەم بکەمەوە. هەڵگرتنی ستەمی راستەوخۆی مێژوویی زۆر پێویستە، بەلآم ئەوە لەخۆیدا بە تەنیا بەرابەری و یەکسانی ناهێنێ. هیچ کاتێکیش نەمانی ستەم بە هاوتەریبی یەکسانی وەرناگیرێت. ئا لەوەشدایە کە دەوری ئایدیۆلۆژیا بۆ نەهێشتنی ستەم گرنگە، بەلآم ناتوانێ شتێکی زیاتر بەسەر واقیعی نابەرابەردا بسەپێنێ.

لێرەدا، من لایەنگری ئەو رایانە نیم کە دەڵێن ئافرەت لە زاتی خۆیدا، لە پیاوان نزمترەو کەمتری لەدەستدێ، بۆیە مافیشی سنوردارترە. ئەوەی بەلای منەوە سەرنجراکێشە ئەو پرسیارەیە: بۆ ئەوەی مافە مەدەنیەکان دابین بن و ئیمتیازدان بە ئافرەتان نەبێتە سەرباری ئابووری کۆمەڵ، دەبێ چی بکرێ؟

دووبارەی دەکەمەوە، کۆمۆنیزمیش وەك دین، بەلآم لە قۆناغێکی بالآتری تکنۆلۆژیادا، گۆڕانکاری گەورەی لە فکرو کردەوەدا هێنا. لەڕووی ئینسانندۆستی(هیومانیزم) و تێڕوانینی ئەخلاقی و حەزی

عەدالەتخوازییەوە، زۆر لە مافە ئینسانیەکانی ئافرەتانی هێنایەدی. بەمەیش مرۆڤایەتی بەرەو چاوەڕوانی گەورەترو داهاتوویەکی پڕشنگدارتر پاڵ پێوەنا. وەلیٚ ئەوەی جێی باسی منە نەیتوانی کێشەی ئافرەت لە بنەڕەتەوە چارەسەر بکات. دەسەلاٚتی پیاو لە بەرگێکی نوێدا، بەشێوازێکی هێمن بەردەوام بوو. چونکە کێشەی ئافرەت تەنیا مەسەلەی کوشتن و تەلاٚق و کار پێدان نیە. پرسیار ئەوەیە: ئایا ئافرەت نیوەی کۆمەڵە؟ گەر وایە، لەکام ڕێگاوە دەتوانی نیوەیی خۆی، مرۆڤانە پەیڕەو بکات؟

ئەو نموونە بەدرەفتارییانەی لە پێش کۆمۆنیزمدا لەسەر رەفتاری پیاو دەرهەق بە ئافرەت هەبوون، هەندێکیان لەوەی دوایشدا دووبارە بوونەوە. ستالین بەدەستی خۆی هاوسەرەکەی خۆی کوشت. ماوتسەتۆنگ عاشقی چیانگ چینگی ژنەکەی بوو، بەدەست ئەو ملیۆنەها ژن و پیاوی دیکەی سەربەنیست کرد،وەك هارونە رەشید و زوبەیدە.چاوشسکۆ ملکەچی دلٚداریی ژنەکەی بوو، بەلاٚم لەریزی دەسترەشترین دیکتاتۆرەکان دەژمێردریٚ. میلۆزۆڤیچ ژنەکەی خۆی کردبووە سەرۆکی حزبێك و بە مخالیفی خۆی داینابوو، نەیارەکانی راستەقینەی خۆشی کۆمەلٚکوژ دەکرد(وەك سەدام حوسێن). ئەوانەی ناوم هێنان لە سەرکردە کۆمۆنیستە بەناوبانگەکان بوون.

(شەش)

روانگەی بزووتنەوەکانی رزگاریخوازی نیشتمانی لەسەر ئافرەت

لەو ولآتانەی کەوتنە بن دەسەلآتی کۆلۆنیالیزم، بزووتنەوەی شۆڕشگێڕانە بۆ رزگار کردنی نیشتمان پەرەی سەند. خەبات لەپێناوی سەربەخۆیی ولآت، ئەرکی هەموو دانیشتوانی بوو. بەلآم لە تێکڕایدا، بیروباوەڕی شۆڕشگێڕانەی دژی ئیمپریالیستی، هاوپەیمانی لەگەڵ کۆمۆنیزم باو بوو. لە بەرنامەی دیموکراتییانەی رزگاریخوازاندا، ئازاد کردنی ئافرەت و بەشداری پێکردنی لە ژیانی ئابووری وکۆمەلآیەتی هاوشان لەگەڵ پیاوان، شوێنێکی تایبەتی گرتبوو. کەچی لە واقیعی کردەوەدا، بزووتنەوەکە تەنیا بۆ پیاوان بوو، بەشداری کردنی ئافرەت بە چەشنێکی منەزەم شتێکی رەمزی و زیاتر بۆ خۆهەڵدانەوە لە چاو بینیان بوو. ئەگینا لە واقیعدا رێگا لە ئافرەتان دەگیرا بەشدارییەکی راستەقینەو راستەوخۆی تێدا بکەن. ئەم واقیعە بەتایبەتی لە رۆژهەلآتی ناوەڕاست، زۆر بەزەقی دیار بوو.

نموونەی زۆر هەیە کە شۆڕشگێڕانی ماندوونەناس کەسوکاری خۆیان قەدەغە کردووە بەشداری لە کاری شۆڕشگێڕیدا نەکەن. پیاو بووە

پەنای بۆ کوشتن بردووە. هەر ئەوە وایکرد بەشداری ئافرەتان لە شۆڕشدا نەبێتە دیاردەیەکی شایانی باس. تەنانەت لە رێکخستنە نهێنییەکانیشدا، بوار بۆ ئافرەت زۆر بەرتەنگ کرا بۆوە.

ئەگەر بمانەوێ هۆکارەکانی ئەم دیاردەیە بزانین، دەبێ بگەڕێینەوە سەر پێکهاتەی کۆمەلآیەتی ئەو ولآتانەو ئەو کولتورەی باسمان لێوە کرد، چۆن پیاو بە درێژایی مێژوو تیایدا بالآدەست بووە. ئەوە جیا لە لەمپەری بیروباوەڕە ئاینییەکان.

هەندێك لە حزبە نەتەوەییە توندڕۆکان، هەوڵیان دا بەشێك لە کولتوری حزبە کۆمۆنیستە دەسەلآتدارەکان وەربگرن. بەلآم لە رەفتار لەگەڵ ئافرەتدا بەشێوەیەکی ئاوەژوو پیادە کرا. هاتن هەندێك ئافرەتی کەسوکاری لێپرسراوەکانی ناو بزووتنەوەکەیان هێناو بەبێ ئەوەی هیچ شارەزایی و لێهاتووییەکیان لەم بوارەدا هەبێت، خستیاننە پۆستی زۆر دیاری ناو بزووتنەوەکە. لەدواییدا رێکخراوێکی ئافرەتانیشیان قوت دەکردەوەو بەبێ ئەوەی هیچ بوونێکی ئەوتۆی هەبێت، ناوێکی بێ ناوەرۆکیان لێدەنا. ئەو رێکخراوە بێ ناوەرۆکانە، لە هەموو بۆنا میللی و نێودەوڵەتیەکان بەشدارییان پێدەکراو بەناوی ئافرەتانی شۆڕشگێڕی ولآتەکە بیروڕای دەردەبڕی و هەڵوێستی دەنواند. کەچی لە راستیدا رێکخستنەکەی لە ئەندامانی سەرکردایەتی دیاریکراو لەلای پیاوە شۆڕشگێڕەکان بەولاوە شتێکی دیکە نەبوو. لەناو زۆربەی هەرەزۆری بزووتنەوە رزگاریخوازەکاندا، شتێك بەناوی توڕاسی شۆڕشگێڕیی ئافرەتان نەبوو. ئەوە لەکاتێکدا کە ئافرەتی قوربانیدەر و

لەخۆبوردوو گەلێك زۆر بوون. بۆ ئەو میللەتە ژێردەستانە كارەساتێكی سامناك بوو، لەكاتێكدا هەموو ولاَت لەژێردەستەییدا بوو، كەچی كولتوری باو رێگای لە بەشداری و داهێنانی نیوەی كۆمەڵ گرتبوو. ئەو رێكخراوانەی بەناوی ئافرەتانەوە خۆیان دەنواند، تەنیا دیكۆرو دیعایە بوون بۆ حزبی پیاوانی شۆڕشگێڕ، ئەوانەی بە شورەییان دەزانی ئافرەكانیانیشیان هەمان شەرەفی شۆڕشگێڕییان بەركەوێت.

ئەگەر بمانەوێ ئیستسنایەك دابنێین، ئەوە تەنیا لە چین و ڤێتنام بەشدارییەكی كەم بە ئافرەت كراو رێگایان پێدان لە شوێنە جیاجیاكانی بزووتنەوەی شۆڕشگێڕیدا بەشدار بن. لە دوای هەشتاكانیش، پارتی كرێكاران لە كوردستانی باكور، رێگایەكی متەوازعی بۆ ئافرەتان كردبۆوە. هەڵبەت نامەوێ ئافرەتانی تاك و تەرای خۆبەختكاری وەك لەیلا قاسم و جەمیلە بوپاشاو لەیلا زانا لەبەر چاوان ون بكەم. ئەوانە شانازی گەورەن بۆ میللەتەكەیان، بەلاَم نیشاندەری بزووتنەوەیەكی راستەقینەی ئافرەتانی شۆڕشگێڕ نین.

دوای قۆناغی رزگاری ئەو ولاَتانە، دیسان بزووتنەوەیەكی راستەقینەی ئافرەتان دروست نەبوو، تا لە سەربەستیدا، ئازادی ئافرەتان دەستەبەر بكات. لەم قۆناغەشدا رێكخراوە بەناو ئافرەتەكان، لە بەرنامەو كۆنگرەكانیاندا هیچیان لە فكری باش لە بیر نەدەچوو، بەلاَم لەكردەوەدا وجودێكی راستەقینەیان نەبوو. ئەوانە لە بلّندگۆی پڕوپاگەندەی حزبی خۆیان زیاتر چیدی نەبوون. بۆیە زۆر بەخێرایی دەبوونە مینبەرێكی دیماگۆگی و بێ پایگا لەناو ئافرەتانی

ولاَتەكەیان. ئەم حاڵە بزووتنەوەی رزگاریخوازی كوردستانیش دەگرێتەوە. بەبێ هیچ جیاوازییەك لەنێوان حزبە خاوەن ئایدیۆلۆژیا لێكجیاكان، رێكخراوەكانی ئافرەتان نەفسی وەزعیان هەبوو كە باسم كرد. هەربۆیەش تا ئێستا هەست بە شۆڕبوونەی ئەو رێكخراوانە بۆ ناو ئافرەتان ناكرێت. بۆ نموونە لەسەر كوشتنی بەردەوامی ئافرەتان بە بیانوی جیاجیای كۆمەلاَیەتی و تەقاندنەوەی ئاریشگاكانیان و تێزاب پێداكردن لەلایەن پیاوە توندڕۆیە ئیسلامییەكان، هیچ نارەزاییەك نە لە رێكخراوەكانی ئافرەتان و نە لە پەرلەمانتارانی ئافرەت و نە لە وەزیرو بەرێوەبەرەكانی ئافرەت و نەلە مافپەروەرە ئافرەتەكان دەرنەچوو. كاتێكیش رێكخراوەكانی مافی مرۆڤ لەدەرەوەرا گوشاریان خستە سەر حكومەتی كوردستان، ئەوجا قانونی ئافرەت كوژی بەلاوە نرا، رێكخراو و كەسایەتیە ئافرەتەكانی كوردستان هەر ئاگاشیان لێ نەبوو.

لە راستیدا سەبارەت بە ئافرەتان، بزووتنەوەكانی رزگاریخوازی نیشتمانی، دوای سەربەخۆیی، هیچ وەفایان بەو وەعدانە نەكرد كە لە بەرنامەكانی خۆیاندا، باسیان لێوە كرد بوو. ئەگەر تەماشا بكەیت، حاڵی ئافرەتان لە هەموو ولاَتانی كۆن ژێردەستە، لە خراپی دایە. جیا لە بەردەوامی لە هاڕدران بە دەست یاساو داب ونەرێتە كۆنەكان، پرۆسەی بە مۆدێرنبوونی ولاَتیش لە قۆناغی پەرینەوەدا، دەرەنجامەكانی بۆ ئافرەتان لە ئێش و ئازار بەدوور نەبووە. ئەم حاڵە كوردستانی ئازادیش دەگرێتەوە. تاكو ئیستا، جیا لە چەند هەموار

کردنێك، قانونەکان هەر ئەوانەن کە رژێمی کۆنەپەرستی داگیرکار داینابوون و لەناوەرۆکدا تەواو دژی ئافرەتانن. لێرەدا ناکارامەیی و کارتۆنیی رێکخراو و کەسایەتیە ئافرەتەکانی ناو حزبەکان و حکومەت، بەدیاردەکەوێ. لەو ولاّتانەی بەرهەمی بزووتنەوە رزگاریخوازەکانن، هیچ یاسایەك بە یەکجاری لەخزمەتی ئافرەتدا نیە. بەپێچەوانەوە یاسا رێگا بە کوشتنی ئافرەت، بۆ شوشتنەوەی شەرەف دەدات. بەشداری کردنی ئافرەت تەنیا لە توێژێکی بچووکی ئیدارەو پەروەردەو تەندروستی دایە. ئەوەی لە بەشی دیپلۆماسی و پۆستەکانی بالاّی حکومەت دایە، بۆ پڕکردنەوەی ئەو کورسیانەیە کە بۆ ئافرەت داندراون و هیچ پەیوەندییان بە واقیعی ژیانی تاڵ و پڕ لە ستەمی ئافرەتان نیە. ئەمە راستیەکە هیچ شانازی پێوەناکرێ و زۆریش تاڵە. حزب و دەوڵەتە شۆڕشگێڕەکان، هیچیان لە کێشەی ئافرەت چارەسەر نەکردووە. بۆیەش دایم لەژێر لۆمەی رێکخراوەکانی مافی مرۆڤ دان و لە تەنگوچەڵەمەیەکی قوڵدا پەل دەکوتن.

(حەوت)

ئاوڕدانەوەیەك لە مێژووی بزووتنەوەی ئافرەتان

لە مێژووی مرۆڤدا، چەوساوەکانی ناو کۆمەڵ تەنیا ئافرەتان نەبوون. کۆیلە و ئاینەکانی کەمینەش بەدەست زۆرینەوە ستەمیان لێکراوە. لەکاتی داگیرکردنی وڵاتێك بەدەست یەکێکی دیکەی بەهێزتردا، دیسان چەوسانەوە بە ئاشکرا تەنگی بە خەڵکانی داگیرکراو هەڵچنیوە. هەر لەو سۆنگەیەشەوە، راپەڕینی زۆر فراوان و بەناوبانگی کۆیلەکان دژی کۆیلەداران لەمێژوودا هەیە. راپەڕینی سپارتاکوس لە دژی ئیمپڕاتۆڕیی رۆم، زەنجیەکان لەدژی کۆیلەدارانی خەلافەتی ئیسلام. راپەڕینی جیاجیای ئێرانیەکان دژی داگیرکارە عەرەبەکان کە ئێرانییەکانیان بە موالی و ئینسانی پلە دوو دادەنا. راپەڕینی بابەکیەکان لەدژی ستەمی دینی کە لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئیسلامیەوە پەیڕەو دەکرا.

ئەدی بۆچی هیچ راپەڕینێکی ئافرەتان دژی چەوساندنەوەی خۆیان، لەمێژوودا نابیندرێ؟ لێرەدا پرسیارەکەم زیاتر تا پێش هاتنەدی سەرمایەدارییە. ئەوەیان خسوسیەتێکی جیای ئافرەتانە، سەرەڕای

ئەوەی بەرفراوانترین توێژی چەوساوەو زوڵملێکراوی مێژووی بەشەرن. ئەم خسوسیەتە چەند لقێکی هەیە: یەکێکیان دەگەڕێتەوە بۆ پێکهاتەی مەعنەوی و سایکۆلۆجیەتی ئافرەت کە ناتوانێ بەو رادەیە توندو خوێناوی بێت تا زاڵمی خۆی لەناو بەرێت یان پاشەکشەی پێ بکات. ئی دوومیان، تێکەڵاوی خوێنی و عاتفی و خێزانیی ئافرەتە لەگەڵ ئەو رەگەزەی دەیچەوسێنێتەوە. ئەمەیان بڕست لە ئافرەت دەبڕێ کاتێك تەماشا دەکات دەبێ چنگ بنێتە گیانی باوك ومێرد و کوڕەکانی. ئا لەوەشدایە جگە لە سۆز، فیداکاری بووەتە کولتورێکی نەگۆڕ بۆ ئافرەتان. ئەجا ئاساییە هیچ راپەڕینێکی دژی کۆمەڵ لەلایەن ئافرەتانەوە نەبیندرێ. نابێ لەبیریشمان بچێ کەوا هەردوو هۆکارەکەی سەرەوە بنەمای ئەو سۆزو هاودەردی وئینسانیەتە، لەلای ئافرەت بوونێکی زاتی- کۆمەڵایەتی هەیە. هەربۆیەش دەکرێ بڵێم سەرچاوەی یەکەم و سەرەکی هاودەردی و هاوسۆزی بنیادەم بۆ کولتوری ئافرەت دەگەڕێتەوە.

بوونی ژنانی بەناوبانگ لە مێژووی میللەتاندا، بەمانای ئازادی ئافرەت نیە. ئەو حاڵەتانە دەگەڕێتەوە بۆ نەقڵ بوونی دەسەڵات و کاریزمای پیاوێکی دەسەلاتدار بۆ ژن یان کچەکەی. ئەوە لەکاتێکدا بووە کە خاوەن کاریزما و دەسەڵات، هیچ نێرینەیەکی گەورەی لەپاش بەجێنەمابێ و یەکێك لە ژن یان کچەکانی توانای وەرگرتنی نەرێتی پیاوانەیان هەبووبێ و لە خسوسیەت و کولتوری ژنانەی خۆی هەندێك دەرچووبێت. ئەوەش بوو بەو ئافرەتانەیان دەگووت: پیاوانەن. ژاندارك

له فەرانسه، له روسیا شازاده کاترین، رابیعەی عەدویه له ئیسلامدا، خانزادی سۆران، دایك و خوشك(شێخی سورچیان) لە کوردستان، قورەتولعەین له ئێران نموونەی ئەو حاڵەتانەن.

لەم زەمانەشدا کەسایەتی بەناوبانگی ئافرەت هەنە کە سەرکردایەتی وڵاتان دەکەن بەڵام بوونیان نیشانەی سەربەستی ئافرەت له وڵاتەکەیاندا نیه. وەك ئیندیرا گاندی له هیندستان، بێنەزیر بۆتۆ له پاکستان، سەرکۆماری بەنگلادیش ژنه کەچی خراپترین یاسا و دابی دژی ئافرەتان لەوێ پەیڕەو دەکرێ.

لە قۆناغی سەرمایەداریدا، گۆڕانێکی زۆر کەوتە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان. تکنۆلۆژیا، هۆیەکانی گەیشتنی زانیاری بۆ مرۆڤ ئاسان کرد. کولتوری ئافرەتیش بەو دەسکەوتە زانستی و کۆمەڵایەتی و سیاسییانە متوربە کرا. لەگەڵ پەیدا بوونی سیستەمی حزبایەتی و سەندیکایی له کێشە کۆمەڵایەتییەکاندا، ئافرەتانیش بۆیان ئاسانتر بوو بە فکری کۆمەڵایەتی عەدالەتخوازانە تەیار بن، وردە وردە بزووتنەوەی تایبەت بەخۆیان دروست بکەن. لە سەدەی نۆزدەیەمەوە تائێستا، لەگەڵ پەرەسەندنی بزووتنەوەی کرێکاران، بزووتنەوەی ئافرەتانیش سەریهەڵدا. لەوە بەدوا بوو ژمارەیەکی زۆر کەسایەتی تێکۆشەری ئافرەت پەیدا بوون و بەخەباتگێڕ لەو بوارەدا ناویان دەرکرد، وەك نموونە: کلارا زتکین، سیمۆن دیبۆڤار، دایکە تریزا، نەوال سەعداوی،تەسلیمە نەسرین، توجان فەیسەڵ، میهرانگیزی کار. هەروەها لەناو بزووتنەوەکانی رزگاریخوازیشدا، ئافرەتانی تێکۆشەر کەم

نین. ئەوانە له سەرکردایەتی سیاسی و ئیدارەو هەندێکیش له خەباتی چەکداریدا بەشدار بوون. هەڵبەت ئەوانە چونکە رۆڵی کاریگەریان نەگێڕاوە، بۆیە یەکەباری خۆم هەست ناکەم بووبنە سیمبول بۆ ئافرەتانی وڵاتەکەی خۆیان.

دامان و هیچ لەدەستنەهاتوویی دەوڵەتە میللەییە سەربەخۆکان، ئەوانەی بەرهەمی بزووتنەوەکانی رزگاریخوازی نیشتمانی بوون لە سەدەی بیستەمدا، له ئاست کێشەی ئافرەت، بووەتە یەکێك لە گرفتەکانی پرۆسەی بەدیموکراتیبوونی ئەو وڵاتانە. جیهانی سێیەم ناتوانێ قۆناغی دیموکراسی دەست پێبکا و ستەمکردن له ئافرەت وەك خۆی مابێتەوە. چونکە دیموکراسی هەنگاوێکی گەورەیە بەرەو بیرکردنەوە له چارەسەرکردنی کێشەی ئافرەت.

(هەشت)

ڕێکخراوەکانی ئافرەتان

لە کوردستان

لەناو بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان، هەر لەسەرەتای چلەکانەوە، باسی ئازادی ئافرەت کەوتۆتە ناو بەرنامەی حزبە تێکۆشەرەکان. دوای دامەزرانی دەوڵەتی عێراق، ئەم کیانە سیاسیە بەزۆر تێکپەستراوە، هێندە ئارامی بەخۆیەوە نەدیت تاکو ڕووناکبیرانی کورد بە ئافرەت و پیاوەوە، بتوانن تەجرەبەی جیهانی پێشکەوتوو ببینن و لە بیروڕا سیاسییەکانیاندا ڕەنگ بداتەوە. کوردستان هەر لە ڕۆژی یەکەمی نیازی دامەزراندنی عێراق ناوێك، لە ڕەفز و تێکۆشان بۆ سەربەخۆییدا بووە.

نزیکی عێراق لە دەریا و گەرم بوونی بازرگانی، فراوانی نەوت و دەسبەکار بوونی کۆمپانیا ئینگلیزیەکان بۆ دەرهێنانی، دروست بوونی هێڵی ئاسن و بەکار هاتنی شەمەندەفەر، بەخێرایی پێکهاتەی کۆمەڵی تەقلیدی عێراقی گۆڕی. لە مەڵبەندە کرێکارییەکاندا، کۆمۆنیستەکان هەر لە ساڵی ١٩٢٠وە کەوتنە چالاکی نواندن. بەلشەڤیکەکانی ڕوسیا کارێکی زۆریان لە بەشێکی بزووتنەوەی سیاسی کرد. لە کەسایەتیە

نیشتمانیەکانی ناو ئەو بزووتنەوانە دواجار بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی دژی کۆلۆنیالیزم پەیدا بوو. بەشێکی چالاکی ئەو بزووتنەوەیە، کۆمۆنیستەکان بوون.

کۆمۆنیستەکان کاریگەرییان لەسەر پێکهاتەی فکریی لاباڵە سیاسییەکانی هەموو عێراق هەبوو. لە کوردستاندا، دوای شۆڕشی شێخ مەحمود و دامرکاندنەوەی شۆڕشەکانی بارزان لە کۆتایی چلەکان، ئەوان بە ئاشکرا کاریگەری ئایدیۆلۆژییان بەسەر فکری نەتەوەیی شۆڕشگێڕی کوردستاندا ڕووەو زۆری چوو. چەمکی مافی ئافرەتان یەکێك بوو لەو مانا فکرییانەی لەژێر کارتێکردنی ئەوان، لەناو بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیدا بڵاوبۆوە. کەواتە تێڕوانین بۆ مەسەلەی ئافرەت لە ناو کوردستاندا، لە ئایدیۆلۆژیای مارکسیزم زۆر نزیك بووە. هەر بۆیەش مخالیفەکانی کێشەی ئافرەت، مەسەلەکەیان زیاتر بە ئیلحاد و ئیباحیەت ناوزەد دەکرد. سەرباری ئەوەش بزووتنەوەی شۆڕشگێڕی، لە ئامانجە سەرەکییەکانی خۆیدا وازی لەم کێشەیە نەهێنا و هەمیشە خۆی بە گفتی چارەسەرکردنی دیموکراتیانەی کێشەی ئافرەت دەبەستەوە.

ئەگەر بپرسین ئەرێ لەو هەشتا ساڵەدا، تێکۆشەرو ڕووناکبیرانی سیاسی چۆن لە ئازادی ئافرەت گەیشتبوون؟ وەڵامێکی نزیك لەمەمان دەسدەکەوێت: ئەم ئازادییە خۆی لە مافە مەدەنییەکان و بەتایبەتی سەربەستی شوکردن، خوێندن، کار، بەشداری لە ژیانی سیاسیدا دەبینێتەوە. لەسەرەتاکانی سەرهەڵدانی چەمکێك بەناوی مافی

ئافرەت، هەموو ئەو هەقانەی بە مافی ئایدئاڵ دادەندرێن، ئەم رەگەزە لێی بێبەش بووە.

تەعریفی سەرەتاکان لە کۆمەڵی ئێمەدا بۆ ئافرەتی ئازاد، مرۆڤێکی لە رەفتار و کردار و بڕوادا کلاسیکی لێدروست دەکرا، کە ئەگەر ئازاد کرا ئەو سنورە دەزانێ کە بۆی داندراوە، ئافرەتی نموونەش ئەوەیە کە ئینسانێکی خۆپارێز بێت. هەمیشەش ئازایەتی و فیداکاری لەپێناوی نیشتمان، دەکرایە وەسفە پەسندەکەی هەمووان. هەڵبەت تێکەڵ کردنی ئازادی و ئازایەتی، لەو روانگایەوە دێت کە ئافرەت ئەوکاتەی سیفەتی پیاوان لە نەترسی و جەنگاوەری و دوورکەوتنەوە لە حەزی ژنانە وەردەگرێ، ئەو کاتەیە دەگاتە ئەوپەڕی ئازادی کە متمانەی پیاوانی هەیە. بۆیەش دایم ژاندارك بە ئافرەتی نموونە هێنراوەتەوە. ئەو ژاندارکەی هەرچی سیفەتی ژنانە هەیە تیایدا نەبووەو لە جەنگدا ئەوەندە دلاوەر بووە، تا دەسگیر نەکرا نەیانزانی پیاو نیە. بە لێکدانەوەی ئەم زەمانە، لەوانەیە ئەو زیاتر پیاو بووبێ تا ئافرەت. لەم باسەوە، ئەو قسەیەی فروغی فەروخزادی ژنە شاعیری بەناوبانگی ئێرانی دێتەوە یادم کە دگوتویەتی: عەشقی مەجنون بۆ لەیلا، ئەڤین نیە، زیاتر لە فێ گرتنی پیاوێکی نەخۆش دەچێ.

هەموو نووسەرو تیۆرسیەنەکانی ئەم بوارە پیاو بوون، بۆیە زۆربەی روانگاکانیان بەلای جنس دادەچێ، جا بە پەسند بێ یان دژانە. کار گەیشتە شوێنێك هەموو پیاوەکانی لایەنگری جنس، ئازادیان بۆ ژنەکانی خەڵك دەوێ، بەلام بۆ کەسوکاری خۆیان بە قەدەغەی

دادەنێن. ئەوانەی دژی ئازادی ئافرەتن، ئەو فکرە بە فەسادی کۆمەلایەتی دەزانن .

چیرۆك و داستان و شیعرەکانی ئەوکات، لە مانادا سنوری لاوك و حەیرانیان تێنەپەڕاندووە. تائێستاش بەشی هەرەزۆریان، جنسی ئافرەت بەلایانەوە سەرەکیە و ئازادی ئینسانی ئەوان هەر لەوەدا دەبینن.

لابالەکانی ناو بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان، بە دامەزراندنی رێکخراوی تایبەت بە ئافرەتانەوە هەڵسان. ئەو رێکخراوانە بەشێکی جیانەکراوەی حزبەکان بوون. لە هەڵوێست و کردەوەی سیاسیدا یەکسەر سەنگەریان بۆ دادەندرا. هەڵبەت لایەنی هەرەباشی ئەم رێکخراوانە ئەوە بوو، کێشەی ئافرەت و لانی کەمی مافەکانیان کردە بەشێك لە کولتووری شۆڕشگێڕی و لەڕووی کۆمەلایەتییەوە شەرعییەتی شۆڕشگێڕییان پێدا. جا با خیلاف لە تەنکی و قوڵی لێکدانەوەکاندا هەشبووبێت. ئەگەر بمانەوێ بە چاوێکی رەخنەگرانە پێیدابچینەوە ئەوە دەتوانین پێ لەسەر بە جەماوەری نەبوونی ئەو رێکخراوانە دابگرین و کولتورێك بەناوی رۆشنگەری بۆ ئازادی ئافرەت لەلایەن خودی ئافرەتانەوە نابیندرێ. هەربۆیە تێڕوانینەکان پیاوانەو یەکلایەنەن، پشوی بیری ئافرەتی تێدا هەست پێناکرێ. لەبەر هەندێ کەسایەتی تێکۆشەر لەو بوارەدا، کە خەڵك گوێ بۆ رایەکانی بگرێت، نابیندرێ. ئەوەش نەقسێکی گەورەیەو کەلێنێکی دروست کردووە بە پیاو پڕ ناکرێتەوە.

دوای رزگار بوونی کوردستان، ئەم ئاریشە پتر بەدیار کەوت. سەرباری ئەوەی بایەخێکی زۆر لە ڕووی راگەیاندن و دامەزراندنی بارەگای هاوچەرخ بەو رێکخراوانە درا، بەڵام ئەگەر هێزی حزب نەگاتە هانایان، ناتوانن میتینگێکی بچووکیش لەسەر مەسەلەکەی خۆیان ساز بدەن. لەهەمووی داخدارتر بە بانگەوە نەچوونی ئافرەتانی کوردستانە بۆ بانگەوازەکانی ئەو رێکخراوانە. ئەم واقیعە دەیسەلمێنێ کە ئەم رێکخراوانە، سەرەڕای هەموو باشییەکانی بوونیان، بە کولتور و رێکخستنەوە رەگیان لەناو کۆمەڵی ئافرەتاندا نیە. هەربۆیە خاوەنی هیچ خیتابێکی چالاك نین و لە رووداوەکاندا چاپوك و بەدەستوبرد هەڵوێست وەرناگرن، چونکە نە تەعبیرێکی راستەوخۆ لە حاڵ و خواستی رۆژانەی ئافرەتان دەکەن، نە لە تەنگانادا هەست بە فشاری جەماوەری ناو جادە لەسەر خۆیان دەکەن. لەلایەکیدیکەش لە وەرچەرخان و هەڵوێستدا چاوەڕوانی ئەمری حزبیانن.

لە قۆناغی ئەمڕۆی کوردستانی ئازاددا، داب و نەریتەکانی ناو کۆمەڵ و قەدەغەکانی دین، ئاستەنگی سەرەکین لەرێی چالاك بوونی ئافرەتان. ئەو دوو هۆکارە لەکاتی ئەکتیڤ بوونیاندا دەبنە هێزی کۆمەلآیەتی بەوەجی رێگا گرتن و وێران کردن. داب و نەریتە پارێزگارەکان لە پێکهاتەی توندوتیژی خێڵەکی و باوکسالاری دەردەکەوێ، بەلآم قەدەغەکانی دین لە وەستانەوەی کەسایەتی و رێکخراوە سیاسییە ئاینییە توندڕۆکان دەبیندرێن. لە هەردوو هێزی ئاستەنگ خولقێندا، تۆقاندن و تیرۆر دژی ئافرەتان بەکار دێت. لە

شار و گوندەکانی کوردستانی ئازاددا، رۆژانە چەندان ئافرەت بە ئاشکرا بەدەست پیاوەکانی کەسوکاریانەوە دەکوژرێن. هەڵوێستی کۆمەڵ و قانون بەرامبەر بە ئەنجامدەرانی ئەم چەشنە تیرۆرە، بێلایەن و چاوپۆشیکارە. تا ئەم دواییەش قانونی ئافرەت کوژی عێراق بە ناوی (غسل العار)، لە کوردستان پەیرەو دەکرا. رێکخراوەکانی ئافرەتان، تەنانەت رۆژێك خۆپیشاندانێکیشیان دژی ئەم قانونە زاڵمانەیە ئەنجام نەدا. کاتێك سەرۆکی حکومەتی کوردستان نێچیرڤان بارزانی دەستپێشخەری کرد و قانونەکەی بەلاوەنا، هیچ فشارێکی ناوخۆیی لەسەر حکومەتەکەی هەست پێنەدەکرا. کەچی ئافرەت لە پەرلەمان، وەزیر و بەڕێوەبەر و چەندان سکرتێری رێکخراوەکانی ئافرەتان هەنە. ئەوانە رۆژێك پێشنیارێکیان بۆ لابردن و هەموار کردنی یاساکان نەبووە.

کەسایەتی ئاینی و رێکخراوە سیاسییە دینیە توندڕۆکان، جیا لە هاندانی تیرۆر، لە تۆقاندنی خەڵك و تێکدانی دامەزراوە خزمەتگوزارییەکانی ئافرەتان سڵ ناکەنەوە. لە جادەکان تێزاب بە گیانی ئافرەتە بێ عەبایەکان دادەکەن، دوکانی جلی مۆدەو ئارایشگای ئافرەتان دەتەقێننەوە، خەڵك، بەتایبەتی لاوان لەدژی ئافرەتانی سەربەست هان دەدەن. ئەو لاوە بێ تەجرەبانەی لەژێر کاریگەریی ئایدیۆلۆژیای توندڕۆکان دان، لە ناو جادەکان رێگا بە ئافرەتان دەگرن و ریسوایان دەکەن. کەسایەتییە ئاینیە پارێزگارەکان، لەسەر مینبەری مزگەوتەکان لەکاتی خوتبەی دینیدا

خەڵك بۆ توندوتیژی دژی ئافرەتان و لایەنگرانیان هان دەدەن. دین لە باوەڕی كۆمەڵەوە دەگوازرێتەوە ناو سیاسەت بۆ مەبەستی هەڕەشە و توندوتیژی بەكاردێ. هەموو ئەو هەڵچوون و توندڕۆییە بە ئاشكرا دەكرێ و دەزگا ئەمنیەكانی حكومەت بەباشی ئەركی پاراستنی ئافرەتان راناپەڕێنن.

هێزە شۆڕشگێڕەكانی پێشوو، بەبێ هیچ هەڵوێستیكی ئیجابیانە بەرامبەر بەو تراژیدیایە، دەست لەكەلەكە وەستاون. هەندێك جاریش بۆ پاراستنی پێگەی خۆیان جموجۆڵێكی ترسنۆكانە دەكەن كە هیچ لەمپەرێك لەبەر هێزە تێكدەرەكان دروست ناكات.

كۆچبەرانی كورد لە رۆژاوادا، ژمارەیان لە ملیۆنێك تێپەڕیوە. ئەوانە هێزێكی گوشارن بۆسەر داب و نەرێتی داخراوی ناوەوە. لەناو ئەوانەدا ژمارەیەكی كەم ئافرەتی ئازادیخواز و یاغی هەن كە بە شێوەیەكی پەراگەندە دژی توندوتیژی ناوەوەی وڵات لە جموجۆڵ و لێكۆڵینەوەدان. كاریگەری ئەوانەش بەسەر نیوەی زوڵملێكراوی ناو كۆمەڵی كوردستانی ئازاد، هەست پێناكرێ، چونكە نە بانگەشەیان بەپێی زمانی حاڵی ئافرەتانی ناوخۆیە و نە میكانیزمێكیشیان هەیە لەسەری كار بكەن. ئەوەی بە مەتڵەبی هەنوكەیی بۆ ئافرەتانی كوردستان دادەندرێ، لابردنی توندوتیژی و كرانەوەیەكی كۆمەڵایەتی ئەوتۆیە كە دەرفەتی ژیان و كاری ئاسایی بە نیوەی كۆمەڵ بدات. ئەم خواستانە لانی كەمی هەنگاونانە بۆ دۆزینەوەی رێگاچارەی نابەرابەرییە سەرەكیەكە.

بەم تێڕوانینە، من كۆمەڵی كوردستان لە تەنگوچەڵەمەیەكی قوڵ و تیژدا دەبینم. پەیوەندی و هوشیاری هاوڵاتیان لەسەر دنیای كراوەی دەرەوە، رۆژانە بینینی ژیان و گۆڕانكاری ئافرەتانی دنیای ئازاد، ئەم تەنگوچەڵەمەیە پتر بەرەو تیژی پاڵ دەنێ.

(نۆ)

کەڵك وەرگرتنی ئینسانی لە تەکنۆلۆژیا

ماوەیەکی درێژ بوو، لەسەر مافەکانی مرۆڤ، دیموکراسی و ئازادی ئافرەت، منافەسەو خۆهەڵدانەوەیەکی زۆر لەنێوان سەرمایەداری و کۆمۆنیزمدا هەبوو. سەرەنجام کۆمونیزم لەو کێبەرکێیەدا کورتی هێنا و دارِما. سەرمایەداری جیالەوەی لە میکانیزمی ناوخۆیدا گەیشتە پلەیەکی ئاڵۆز لە تەنزیمی سەرمایە، لە رووبەریشدا گەیشتە ئەوپەڕی نێودەوڵەتی بوون و هیچ منافسێکی بۆ نەمایەوە. ئەم نیزامە بووە واریسی تێکڕای تەجرەبەی مرۆڤایەتی لە پرۆسەی پێگەیشتنی کۆمەلأیەتیدا. پێشکەوتن لە بواری تکنۆلۆژیا لە هەموو بەشەکانی ژیاندا، لەگەڵ هیچ زەمانێکدا بەراورد ناکرێت. ئەم پێشکەوتنە لە هەردوو مەجالی پێکەوەبەستن، گەیاندنی زانیاری، کامڵ کردنی فەرهەنگی مرۆڤایەتی و تکنۆلۆژیای تەندروستی بەتایبەتی لە ژنیۆم دا، توانایی تێگەیشتن و چارەسەری گرفتە کۆمەلأیەتییەکانی ئاسانتر کردووە.

دیموکراسی رۆژ بەرۆژ لە ژیانی مرۆڤدا فراوانتر و قوڵتر دەبێ و لە گرنگیدانی سیستەمی سیاسییەوە بەرەو تەنزیمی کۆمەلأیەتی دەچێ.

بایەخدان بە مافەکانی مرۆڤ بووەتە یەکێك لە ئەرکە بەپەلەکانی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی و بەرەو ئەوە دەڕوا میکانیزمێك بۆ چاودێریی نێودەڵەتی بدۆزێتەوە، تاکو لە هەرکوێی عالەم کۆمەڵە کەسانێك، یان تەنانەت تاکە مرۆڤێك، بکەوێتە ژێر پاڵەپەستۆ، بەهانایەوە بچن.

زیاد بوونی گرایشی نێودەوڵەتی بۆ سەپاندنی عەلمانیەت لە یاساکاندا، لە بەرژەوەندی کۆمەڵ بە ئاشکرا هەست پێدەکرێ. بۆیە مەسەلەی هەموار کردنی یاسای ولأتە توندوتیژەکان و گۆڕینی سیستەمی پەروەردەیی و دوورکەوتنەوە لەو عورف و داب و یاسا ئاینییانەی کە یارمەتی هێوریی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی نادەن، بووەتە بەرنامەی کاری کۆمەڵگای نێودەوڵەتی. کار وابڕوات بۆ چەند ساڵی دادێ، هیچ شێوەیەکی دیکتاتۆری لەسەر رووی زەوی جێی نابێتەوە.

میدیا و هۆیەکانی دیکەی گەیاندن، زۆر بەپەلە، داب و فەرهەنگی هەڵبژاردەی جیهانی بەهەموو کەس دەگەێنێ و بەرە بەرە وا جۆرە فەرهەنگێکی جیهانی دروست دەبێت کە وێڕای مانەوەی خسوسییاتی میللی و ناوچەیی، لە ناوەرۆکدا جیهانی دەبێت. لێکتێگەیشتنی مرۆڤ زۆر ئاسان بووە، بۆیەش بەهانا چوون بووتە کارێکی ئاسانی ئەم زەمانە.

رێکخراوە مەدەنی و ناحکومییەکان، دەورێکی زۆر چالاك دەبینن. چونکە زۆر پابەند بە سیاسەتی رەسمی دەوڵەتەکانەوە نین، ئەوانە پەرەیەکی زۆریان بە هاوکاری و زانیاری گەیاندن و کۆنترۆلی کۆمەلأیەتی بۆ نەبەزاندنی سنوری مافەکانی مرۆڤ داوە. کۆنگرە نێودەوڵەتیەکانی ئەم رێکخراوانە، پێشزەمینەن بۆ بڕیارە

نێودەڵەتییەکان. نەتەوە یەکگرتووەکان بە پەلە کەوتۆتە خۆتەنزیم کردن لەگەڵ چالاکی ئەم رێکخراوانە.

گرنگیدان بە دابین کردنی مافەکانی ئافرەت، بەشێکی زۆری چالاکی ئەو پرۆسە نێودەوڵەتییە داگیر دەکات کە دەیەوێ مۆرکی ئینسانی بەسەر پەیوەندە کۆمەلآیەتییەکاندا زاڵ بکات. راونان و چەوساندنەوەی ئافرەتان لەژێر هیچ پاساوێکی دینی و کۆمەلآیەتیدا گوێی شنەوای بۆ پەیدا نابێ. کۆنگرە نێودەڵەتییەکانی لێکۆڵینەوە لە گرفتەکانی ئافرەتان و بە سەرپەرشتی خودی ئەوان، دیاردەیەکی جدی و زۆر نوێی بایەخ پێدانی نێودەوڵەتییە بەم ئاریشەیەی بە درێژایی مێژوو لەگەڵ بنیادەم ژیاوە.

بزووتنەوەی نوێی ئافرەتان لە جیهاندا، کە بە فێمینیزم ناسراوە، چالاکی توێژە جۆراوجۆرەکانی ئافرەتان و لێکۆڵەرەوانی ئەم بوارە دەگرێتەخۆ. هەوڵدەدات فەرهەنگی هاوبەشی مرۆڤایەتی بۆ دابین کردنی مافی بەرابەر بۆ ئافرەتان، لە جیهانیان بگەێنێ و چاودێری پێشێلکارییەکانیش بکات.

ناوەند و بیرمەندی زۆر شارەزا لەم بوارانەدا، خەریکی لێکۆڵینەوە و پێداچوونەوە بە یاساکانی تەنانەت ولآتانی پێشکەوتووشن. ئێستا جیا لە هاوسۆزی ئینسانی و دانانی یاسای ئەوتۆ کە لە روانگای ئەخلاقی و عەدالەتەوە ئیمتیاز بە ئافرەتان دەدات تاکو لە کارو پەروەردەو پشتیوانی ناو کۆمەڵ بەرخوردار بن، بیر لەوە دەکرێتەوە تاکو بەوەندە یاسایانە رازی نەبن کە هەمووی لە روانگای هاوسۆزیی پیاوەوە دەرهەق بە ئافرەتان داندراون. ئەو یاسایانەی کە هیچ لە

بایەخیان کەم ناکرێتەوە، بەلآم لە دواجاردا سەروەری هەر بۆ پیاو دێڵێتەوە. لێرەوە دایم ئەگەری پێشێل کردنی مافی ئافرەت هەر دەمێنێ. لەوەشەوەیە تا ئێستا لە ولاتانی هەرە پێشکەوتوودا، ئافرەت بە زۆر پلە لە دواوەی پیاوەوەیە بۆ بەڕێوەبردنی سەرەکی ولآت. چونکە تا ئێستا- سەرەڕای یاسا پێشکەوتووەکان- لە بواری بەرهەمهێنان و بەشداری کۆمەلآیەتیدا، ئافرەت منافەسەی پیاوی پێناکرێ. ژمارەیەکی زۆر لێکۆڵەرەوە رای جیا جیایان هەیە. یەکێك لەوانە بیرمەندی ئەمریکایی فرانسیس فۆکۆیامایە. ناوبراو لەسەر کۆمەڵی ئەمریکا و ئەوروپاو ژاپۆن، لێکۆڵینەوەی کردووە. وادەردەکەوێ ئەو کرانەوەی لە ولآتانی کراوە و پێشکەوتوودا هەیە، توانیویەتی تا رادەیەکی زۆر زەمینەی بەشداری کردنی ئافرەت لە بوارەکانی ئابوری، ئیداری، هونەر، پەروەردە، تەندروستی و دەیان بواری دیکەی ژیان خۆش بکات. یاساکان هەمووی لەخزمەت و هاوکاری ئافرەت دان، کۆمەڵ تا رادەیەکی باش بۆ هاوکاری کردنی ئافرەت پەروەردەو ئامادە کراوە. ئینجاش هەمیشە بە چاوی زەیی و زەعیفەوە دەیانڕواندرێتێ.

لەلایەکیدیکە، لە کۆمەڵە ئازادەکاندا، ترس هەردەم سەرتاپای ئافرەتی داگرتووە. نەخۆشییە بەردەوامەکانی وەك: نەساغی مانگانە، سك پڕی، بەردەوام هەڕەشەی دواکەوتن لە کار و شارەزایی لێدەکەن. هەرکەسێك تەنانەت پیاویش، هەموو مانگێك چەند رۆژ لە ئیشەکەی دوا کەوێت، جیا لەوەی کە تەندروستیشی باش نەبێ، بەشداری ئەو لە بەرهەمهێنان و شارەزاییدا کەم دەکاتەوە. جائەگەر

لە روانگای ئەخلاقی و عەدالەتخوازانە دووربکەوینەوەو لەو کۆمەڵانەی کە زوڵمی پیاو، داب و نەریت و دین نەماوە، چاوەڕوانی ئەوە لە ئافرەت بکرێ کە وەك هەر پیاوێکی هاوتای خۆی، ئاکامەکانی غیاب و کەمشارەزایی قبوڵ بکات، ئەوە دەبێ داهات و دەوریشی کەمتر بێت.

ئەگەر لە روانگای بەرژەوەندی کۆمەڵ و پێشکەوتنی بەردەوامی بەرهەمهێنان مامەڵە لەگەڵ ئافرەت بکرێ، ئەوە دەبێ وەك هەر کەسێکی ناو کۆمەڵ، نەك هەر کاری خۆی راپەڕێنێ، بەڵکو بۆ دەرکەوتن و پێگەی نوێ وەرگرتن، دەبێ منافەسە بکات. چونکە پێوەری پێشکەوتنی هەر کۆمەڵێك پێشکەوتن و زیاتر بەرهەمهێنانە، ئینجا گەڕانەوە بۆ مەبدەئی یەکسانی. هیچ ولاتێك تەنیا بە دەستوەگرتن وەمەبدەئی یەکسانی، منافەسەی پێشکەوتنی پێناکرێ. ئەم تێڕوانینە بۆ تێکڕای کۆمەڵی مرۆڤایەتی راستە. مرۆڤ کاتێك دەتوانێ عەدالەت دابینێ کە کۆمەڵێکی زاناو پڕ بەرهەم و دۆڵەمەندی پێکنابێت. عەدالەت لە نەبوونی و پاشکەوتندا چێنابێت. بۆیەش لە ولاتانی پێشکەوتوو، ئەوانەی لە چارەسەری کێشەی ئافرەتدا ئەو ئەرکانەیان بەجێگەیاندووە کە لە ولاتی ئێمەدا خەونی پێوەدەبینین، دیسان ئاریشەی ئافرەت هەر ماوەو بزووتنەوەی فێمینیستی لە پەرەسەندن دایە.

مرۆڤدۆستیی عەدالەتخوازانە بە تەنیا نەیتوانی ئافرەت بگەیەنێتە ئەو پێگەیەی کە ئیدی سوێی لەدوی خۆی نەبێت. چونکە کەمتوانایی، نەخۆشی تەبیعی، منداڵ بوون هەمیشە وەك مۆتەکە دەرونی ئەو

دادەگرێت. ئەو مۆتەکەیەی پیاو هەر بیریشی لێناکاتەوە و لە ئەنجامەکانیشی ناترسێت، چونکە هەر ئافرەت گرفتاری دەبێت. ئەو ئافرەتەی وەك هەر پیاوێك کار و ئازادی هەیەو کۆمەڵ پشتیوانی دەکات، کاتێك بەبێ ئاگایی سکی پڕ دەبێ، ئیدی هەموو بەرنامەکانی ژیانی سەربەخۆی لێ توشی گرفت دێ.

لەو بوارەدا، تکنۆلۆژیای تەندروستی هێدی هێدی بەهانای ئافرەت دەگات. دەرمانی رێگاگرتن لە سکپڕی و ئامرازەکانی دیکە تا رادەیەك ئەو ترسەی لێڕەواندەوە. دوایی ئاسانی لەبەرچواندن و رێگای بەکار هێنانی مەنع لەلای پیاوەوە، هەندێکیدیکە هێزی وەبەر ئافرەت هێنا، بەڵام دیسان گرفتە سەرەکییەکەی بۆ چارەسەر نەکرد. ئەوەجگە لەو بەرەنگارییەی کۆمەڵ لە بەکارهێنانی هەریەك لەو هاوکارییە تەندروستییانە، خستیەڕوو. ئەگەر لە پلەیەکی پێشکەوتنی تکنۆلۆژیای تەندروستیدا، فەرهەنگی باو لەدژی وەستا، ئەوەش قۆناغێکی دیکەی تێکۆشان بۆ ئافرەت دەخولقێنێ کە دەبێ خۆی و خەڵکی بۆ ئامادە بکات و زەمانێکیشی بۆ تەرخان بکات.

هەروەها زانیاری جینەکان یان جینیۆم گەشبینییەکی دیکە دەخاتە دڵی مرۆڤ، بەڵکو بتوانێ بەشێکی زۆر لەو ئازارانەی ئافرەت، بەلانی کەم لە جیلەکانی داهاتوودا، کەم بکاتەوە. بەهەرحاڵ بەشی سەرەکی هۆیە جەستەییەکانی دواکەوتنی ئافرەت لە منافەسەی ئاسایی لەگەڵ پیاودا، بە یاسا و عەدالەتخوازی و خێرۆمەندی وئامۆژگاری چارەسەر نەکران، بۆیە دەبێ مرۆڤ رێگاچارەیەکی عەمەلی بدۆزێتەوە. ئەو قسەیەشم بەو مانایە نیە کە ئیدی هیچ

مەکانەتێك بۆ پێشکەوتنی فکری هاریکاری نێوان دوو ڕەگەزی ناو کۆمەڵ نەمێنێ. هەموو تەجرەبەی باشی بەشەر لە ئەفسانەو دین و ئەخلاقی پێشکەوتووی مرۆڤایەتی، یاسا هەرە پێشکەوتووەکان، ئامادە کردنی پیاوان بۆ هاوکاری زیاتر، بەکارهێنانی یاسا دژی پیاوانی بە ئازار و ڕاسیست بەرامبەر بە ئافرەت، پێویستە بەکار بێن. بەلاّم سەرەڕای ئەوەش کێشەکە هەر ماوە. کەواتە دەبێ هانا بۆ چارەسەری واقیعی ببرێت. دەبێ زانستیش ببرێتە هانای ئافرەت تاکو وێڕای هەموار کردنی پەیوەندییە کۆمەلاّیەتییەکان، ئەو چاکسازییەی زانستیش بەکار بێت. ئەوە جیا لە پێشکەوتنی تکنۆلۆژیا کە بەشداریی ئافرەت زیاتر و جیاوازی ئەو لەگەڵ پیاودا کەم دەکاتەوە.

ئەم تێڕوانینە، بۆ ئەوە نیە لە بێبەش کردنی ئافرەت بەردەوام بین،یان دەستەوستان تەماشای بەردەوامی زوڵم بکەین. نابێ بیرکردنەوەی لەم چەشنەی من، بکرێتە پاساو بۆ ئەو داب و نەریتانەی ڕێگا لەبەردەم ئازادی و پێشکەوتنی ئافرەت دەگرن. ئەم بۆچوونانەی من باسیان دەکەم نەدەهاتنەدی، ئەگەر کەشێکی ئازادی کۆمەڵگای مەدەنی نەبوایە. ئەو کۆمەڵگایەی یاسای نوێ لەبەرژەوەندی مرۆڤ، بە ئافرەت و پیاوەوە، شوێنی باوەڕو دابە کۆنەکان دەگرێ.

پەرەسەندنی ڕاگەیاندن و فرەشێوەیی و فرەچەشنی لە گەیاندنی زانیاری و گواستنەوەی جۆراوجۆرێتی کولتورەکان و سەپاندنی کراوەیی بەسەر فەرهەنگە داخراوەکان، ئەو تێکۆشانەی لەپێش ئافرەتانە، ئاسانتری کردووە. لەم ڕۆژگارەدا تاقمێك ئافرەتی بەتوانا و لێزان دەتوانن لە ماوەیەکی کورتدا، سەرنجی ناوەندە دەستڕۆیشتووەکانی

جیهان، بۆ خواست یان ڕووداوێکی دیاریکراو ڕابکێشن. ئەو کارەی جاران هەر بە خەیاڵیشدا نەدەهات. ئەمەشیان جۆرێکە لەو قودرەتەی تکنۆلۆژیا بە ئافرەتانی بەخشیوە. چەند ئافرەتێکی شارەزا دەتوانن شاراوەترین جۆری ستەم بە وێنەی ڤیدیۆیی تۆمار بکەن و هەر ئەو کاتە بیگەیەننە سەرتاسەری دنیا، ئەنتەرنێت کێوی قافی پیاوانی کردووە بە شوشەیەکی ڕوون کە هیچی پێناشاردرێتەوە. هەروەها تێگەیاندنی ئافرەت لە مافەکانی، بووەتە کارێکی فرە ئاسان، چونکە بە وێنە و فلیم، هەموو کاتێك دەتوانێ ڕووداو یاساو جۆری ژیانی میللەتانی دیکە ببینێ ولەگەڵ یاساو دابەکانی کۆمەڵی خۆی بەراوردی بکات. ئافرەتان بۆ تێگەیشتن و قبوڵ کردنی فەرهەنگی نوێی جیهانی، ڕیزی پێشەوەی کۆمەڵگای مرۆڤ پێکدێنن. ئەوان بەنسبەت پیاوان، کراوەترین توێژی مرۆڤایەتین. هەڵزۆقینەوە و پابەند بوون بە خسوسییاتی ناوچەیی، بۆ مەبەستی هێشتنەوەی داب و یاسا بە ئیمتیازە ئازاردەرەکان، هەر پیاوان کاری بۆدەکەن. هەڵبەت وەك کولتور بەشێکی ئافرەتانیش پەسندیانە.

لەلایەکیدیکە، مقاوەمەتی کۆمەڵە داخراوەکان لەبەرامبەر هێرشی کرانەوەی فەرهەنگ لە جیهاندا، وەك جاران نەماوە و شلۆقییەکی زۆری تێکەوتووە. ڕادەی ئەو زانیاری و ئاگادارییانەی دەگەنە مرۆڤ، ئەو تواناییەی تێدا خولقاندوە ئەگەر درەنگیش واز لەو بڕوا پیرۆزانە بێنێ کە لەم زەمانەدا پاساویان بۆ نایەتەوە، بیر لە دابی نوێ و پەیڕەوی لە یاسای هاوچەرخ بکاتەوە.

پەرەسەندنی بیروڕای مرۆڤدۆستانە و هاودەردی و لێبووردەیی کە بە پێکهێنەرێکی سەرەکی کولتووری مرۆڤایەتی ئەم رۆژگارە حساب دەکرێ، قوەتێکی دیکە بە سەربەستی ئافرەتان دەدات. چونکە ئەو سیفەتانە بەشێکی سەرەکی شەخسیەتی ئافرەت پێکدێنن. پێکهاتەیی بیۆلۆژی و فیزیۆلۆژی ئافرەت و پێگەی کۆمەڵایەتی و هەڵکەوتی سایکۆلۆژیەکەی، بەگشتی بنیادەمێکی بەڕوحم و لەخۆبوردەو بەلێبووردە و قبوڵکاری جیاوازی و نەسڕینەوەی دژەکانی لێدروست کردووە. جا کاتێك ئەم سیفەتانە زانیاری و پەروەردەشی رەگەڵ بکەوێ، ئەوە شەخسیەتی ئافرەت بە چەشنێك دەرازێتەوە کە زۆر بەئاسانی ببێتە سیمبول و نموونەی کامڵی مرۆڤی ئەم زەمانە، واتە ئەو مرۆڤە کامڵەی کە لە زەمانی ئەفلاتوونەوە فەیلەسوفان و پێغەمبەران و زانایان لەسەری لەکاردان و خەڵکی بۆ پەروەردە دەکەن. لەم روانگایەوە، من ناکەومە ناو تاقمی ئەو پیاوانەی کە مزایەدە بە ماف دەفرۆشن و بە چاوی ژن(جنس) بە ئافرەت هەڵادەڵێن. چونکە ئەگەر دیاردەکانی سروشت و ئاستەنگەکانی ژیانی ناو کۆمەڵ بووبێتە مایەی بیرکردنەوەی مرۆڤ، بۆ دەبێ رەفتاری ئافرەت نەبووبێتە سەرچاوەی بیری تەساموح و لێبووردەیی و جیاوازی و قبوڵ کردنی بیری ئەویدیکە؟ یان بە یەکەمین مامۆستای سەربەستی و چاوپۆشی لە بەدڕەفتاری دەوروبەر و رێزگرتن لە بایەخی گیانی مرۆڤ دانەندرێ؟ ئەگەر هێڤ کەینێ دەبینین لە وڵاتی ئێمەدا ئەو نموونانە لەکاتی گرفتە کۆمەڵایەتییەکاندا چەندە زۆرن، وەختێ باوك و برا بۆ

غەسلی عار بڕیاری کوشتنی کچ، خوشك یان ژنەکانی خۆیان داوە تا شەڕەفی کۆمەڵایەتی خۆیان بکڕنەوە، کەچی دایك یان خوشك، هەندێك جاران هەوێ، هاوکاری ئافرەتە قوربانییەکەی کردووە و دەستدۆیی بۆ کردووە تا رابکات و دەربچێت. لەنێوان شەڕەفی خێزان و گیانی ئینسانێك، ئا لەوێدا ئافرەت بایەخی گیانی پێ لە قودرەتی شەڕەفی پیاوەکان و خۆی، زیاتر بووە. بۆیەش دەبێ ئافرەت تاکە کاناڵی نەقڵ کردنی بەها ئینسانیەکانی مێژووی بنیادەم بووبێت. ئەو بنیادەمەی دیرۆکێکی پڕ لە خوێن و زیان و ئازاری بڕیوەو تاکو ئێستاش نەبووەتە مرۆڤ.

(ده)

بەسەرکردنەوەی بیروڕاکان

لەناو کۆمەڵانی موسوڵمان بەتایبەتی و ڕۆژهەڵات بەگشتی، لەسەر ئاریشەی ئافرەت گفتوگۆیەکی بەرفراوان هەیە. کە دەڵێم بەرفراوان، مەبەستم هێمنی و لێکتێگەیشتن نیە. بەداخەوە لەم رووبەرە بەرفراوانەی بەشێکی زۆری گێتی دادەگرێت، دەنگی لێکجیا لەم بابەتەدا زۆرن، بەڵام لێکتێگەیشتن بەهەمان ڕێژە کەمە. زۆربەی جارانیش بەرەنگاری فکری و ئایدیۆلۆژی خۆی داوێتە بەرگی رووبەڕوو بوونەوەی توند و چنگ هاویشتنە ناو خوێنی یەکدی. ئەو شێوازە دەمێکە بەردەوامە، تا ئێستا هیچ بەرەیەك بە هێمنی و دوور لە گرژی، رای بەرامبەری خۆی نەخوێندۆتەوە، کەچی بە ئاسانی خوێنی رشتووە. زەمان و تەجرەبە وادەخوازن ئەم شێوازە توندەی کە هەر خوێنی رشتووە و لێکحاڵیبوونی ناشتووە، بێتە گۆڕین. لە پاکستان و بەنگلادیشدا دوو ئافرەت پۆستی سەرکۆماری و سەرۆك وەزیریان هەیە کەچی بەملیۆن ئافرەت، وەك زەعیفە زوڵمی لێدەکرێ، دەکوژرێ، لەناو بازاڕ و لەسەر ماڵ هەتك دەکرێ. لەو دوو وڵاتەدا پیاوێك ئەگەر داوای ئافرەتێك بکاو ئەویش شوی پێنەکات، بۆی هەیە

تێزاب بە روخساری ئافرەتەکەدا بکات و بەجۆرێك بیشێوێنێ کە تا هەتایێ نەتوانێ مێرد بکات.

کاتێك باسی سەرچاوەکانی ئەو کولتورە دەکرێ کە شەرعیەت بە چەوساندنەوەی ئافرەت دەدات، بەشێك لە خاوەن رایەکان ئاماژە بۆ ئەو فکرە کۆمەڵایەتییە دەکەن کە شەریعەت دروستی کردووە. پێیانوایە قانونەکانی دینی ئەم چەشنە ژیانەیان لە بنیادەم دەوێت. هەربۆیەش بەشێك لە رۆشنگەران، کێشەی ئافرەت دەبەستنەوە بە پرۆسەی دووركەوتنەوەی کۆمەڵ لە قانونە دینییەکان.

دوای ئەوەی کە فکری مارکسیستی لەسەرەتای سەدەی رابردوو، لەرێی سۆڤێتییەکانەوە گەیشتە ناو بزووتنەوەکانی رزگاریخوازی نیشتمانی، گورێکی زیاتری بە روانگای نوێ سەبارەت بە ئافرەت بەخشی. بەتایبەتی کە لە ئەوروپا دەمێك بوو کێشەی ئافرەت ببووە بەشێك لە کەرستەی خەباتی کۆمۆنیستەکان لە دژی سەرمایەداری.بەرەنگاربوونەوەی گەلانی ژێردەستەی کۆلۆنیالیزم دژی داگیرکارانی غەیرەدین و نوێ، بە رێکخەری و رابەری ئەو روناکبیرە ئاینییانە بوو کە هەڵگری کولتوری ئیسلامی زەمانی خۆیان و پێشکەوتنی ئەوروپایی بوون. کۆلۆنیالیزم وەك هۆکاری بگۆڕ لە ژیانی ئابووری و ئیداری و کۆمەڵایەتی گەلانی رۆژهەڵات، بە پاڵەپەستۆی خۆی، بووە مایەی سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزم. لەو بزووتنەوە ناسیونالیستانەدا ئەو روناکبیرانە رابەر بوون کە وێڕای خواستی سەربەخۆیی نیشتمان، داوای رێکخستنەوەی باری کۆمەڵایەتیشیان

دەکرد، بەلاّم لەسەر بنەمایەکی تازەو بە هەندێك گۆڕانکاری. دەکرێ بۆ ئەوەش ئاوڕێك لە بیرو چالاکی رووناکبیرانی تورك و عەرەب و فارس بدەینەوە کە دوای ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەیەم هاتنە مەیدان. ئەوانە لە بەشداری ئافرەتان بۆ ژیانی کۆمەلاّیەتی، چەند هەنگاوێکی جدییان هاویشت و داواشیان دەکرد خاوەن فتواکانی دینی، ئەو گۆڕانکارییە بخەنە ناو پەروەردە ئاینیەکانیان. لەدواییدا دەرکەوت جیاوازییەکی زۆر لەنێوان خواستی ئەو رۆشنگەرانەو دەسەلاّتدارانی ئاینی هەبوو.

هەر لەناو خاوەن فتواکانی ئەوکاتدا کە زۆریش کاریگەرییان بەسەر باوەڕی خەلّکەوە هەبوو، دژی ئەو بیروباوەڕەی سەرەوە وەستان و ئامادە نەبوون بۆ ئافرەتان دان بە بچووکترین مافدا بێنن. گەڕانەوە بۆ کێشەی فکری- ئاینی ئەوکات، بەتایبەتی لە ناوەندە فکرییە گەورەکانی جیهانی ئیسلام - ئەستەمبوڵ، تاران، شام، قاهیرە- ئەم هەقیقەتە دەردەخات.

کێشەی ناوخۆیی سەرکردایەتی فکری و سیاسی بزووتنەوە رزگاریخوازەکان، وردە وردە بەرەو لێکدابڕانی بردن و سەرەنجام، بالّە ئاینییەکە دایەوە کەنار و وەك نارازی ئاینی دایم لە منگەدا بوو. لایەکەی دیکە، پتر رووەو عەلمانییەت لە پرۆگرامدا رۆیشت. ئەوە بوو لە بواری تێڕوانینی کۆمەلاّیەتیدا تێکەلّەیەکی مارکسیستی- لیبرالیستی وەرگرت. بەلاّم لە کردەوەدا، ئەوەی پەیوەندیی بە ئافرەتەوە بوو، نەیتوانی لە سنوری کولتوری باو تێپەڕێ.

ئەو واقیعەی سەرەوە، بووە هۆی دواخستنی بیرکردنەوەی جدی لەمەڕ مەسەلەی ئافرەت. بەتایبەتی بیرکردنەوە لە خسوسیاتی هەر ناوچەیەك بۆ ئەم مەسەلەیە، پشتگوێ خرا. لەجیات ئەوە، بەرەنگاریی نێوان فکری دینی و میللی رزگاریخواز، توندتر کرا. لەو توندیەی نێوان دوو بەرەدا، لەلایەك سەلەفیەکانی دینی، لەلایەکەی دیکە مارکسییەکان ببوونە داینەمۆی گرژییەکە.

لە نیهایەتدا، ژیان بە تەجرەبە سەلماندی کە تێڕوانینی ئاینی، بەو روانگا سەلەفییەی هەلّیگرتبوو، نەیدەتوانی ئیجتهادێکی مناسب لەگەلّ سەردەم بکات. ئەوە وایکرد لە بزووتنەوەی رزگاریخوازیی دوور بوەستێ. بۆیە لەجیات چارەسەر کردنی تەنگوچەلّەمەی کۆمەلاّیەتی و هەلّگرتنی کۆت لەسەر دەست و پێی ئافرەت، فتواکان کە ئی ئەو سەردەم بوون، توندوتیژییان هاندەدا. مارکسی و ئازادیخوازەکانیش مۆدیلێکیان پێشنیار دەکرد کە هیچ گونجاندنێکی واقیعیانەی لەگەلّ هەلّکەوت و تایبەتمەندییەکانی کۆمەلّی خۆیان لەبەر چاو نەگرتبوو. لەوەوە نەیانتوانی باوەڕێکی شایان، بە ئافرەتانی ولاّتەکانیان بقبولێنن . ئەو تێڕوانینە بوو وایکرد هەر لە کەمایەتی فکریدا بمێننەوە.

لەم سەردەمەدا، جیا لەو رەوتە فکرییە دینیەی بە سەلفیەتەوە دەڕوانێتە ژیانی کۆمەلاّیەتی و بەتایبەتی لە راست کێشەی ئافرەتدا توندوتیژی بەکاردێنێ، رەوتێکی دیکە هەیە، وادەزانێ دەکرێ تێڕوانینێکی دینی نوێ بۆ کێشەی ئافرەت هەبێ. ئەوانە پتر

دەگەڕێنەوە سەر تەئویل کردنی دەقە پیرۆزەکانی دین و تەفسیرکردنی کردارو ژیانی تایبەتی حەزرەتی محەمەد. لەوەوە واهەڵدێنجن کە دەکرێ تەفسیرێکی هاوچەرخ بۆ هەڵوێستی دین لە ئافرەت هەبێت و یاسا و عورفە باوەکانی کۆمەڵ ئەوانەی لە دینەوە هەڵێنجراون، گۆڕانیان تێدا بکرێ. ئەوە کارێك بوو دەبوا خاوەن فتواکانی ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەیەم بیکەن. بۆ نەیانکرد؟ وەڵامێکی نزیك لە راستی دەڵێ دین گۆڕانی تێدا ناکرێ، چونکە موقەدەسەو پێویستە بەشەر خۆی لەگەڵ دین بگونجێنێ. ئەگەرنا، قانونێکی دیکە بەکاربێنن کە هەستی ئاینی بریندار نەکات.

لەم تێڕوانینەی دواییدا، گەڕانەوەیەك هەیە بۆ هەوڵە فکرییە چاکسازیخوازەکانی ناو کۆمەڵی ئیسلامی کۆتایی سەدەی نوزدەیەم. بۆیە دەبێ بکرێتە بەشێك لەو دەنگانەی فکر پێشنیار دەکەن. تاکو لەدواجاردا تەفسیرێك بۆ ئازادی ئافرەت دەرچێ کە تاموبۆی خۆمانەیی هەبێت. ئەگینا لەراستیدا تا ئێستا هیچ دینێك باوەڕە موقەدەسەکانی خۆی نەگۆڕیوە، بۆیە نابێ ئەو چاوەڕوانیەشمان لە ئیسلام هەبێت. بەڵام دەکرێ ئەو قانونانەی تەعریفی ئازادی ئافرەت دەکەن، خۆیان لەدژایەتی کردن و هاروژاندنی هەستی ئاینی بپارێزن. تاکو بشیێ داوا بکرێ دینیش دەخالەت لە قانون و کاروباری حکومەتدا نەکات.

لە ولاتی ئێمەدا لابالێکی نەتەوەیی هەیە، داوا دەکات رەسەنایەتی کوردەواری لەو تەعریفانەدا رەچاو بکرێ کە بۆ ئازادی

ئافرەت دەخرێنە پێش. ئەوان پێیانوایە نەك بەو توندیەی باوەڕە ئاینیەکە، نە ئەو ئازادیەش کە رۆشەنگەرانی ئەمڕۆ داوای دەکەن. لە قەناعەتەکانیاندا بانگێك هەیە گوایە کورد نموونەی تایبەتی خۆی لە ئافرەتی ئازاو ئازاددا هەیە. لەوەشدا باسی بەشداری ئافرەت لە کارو بەرهەمهێنان دەکەن کە هیچ قەدەغەیەکی بەسەرەوە نەبووەو لە ژیانی کۆمەلأیەتیشدا ئەو دابە هێورانە دێننەوە کە لە هەندێك ناوچەی مەزەبی و سۆفیانەدا پەیڕەو دەکرێن. جا لە ناویشیاندا باسی خانزادی سۆران و حەپسەخانی نەقیب و مەستورەی ئەردەلان و ئەو ئافرەتە لەخۆبردوانە دەکەن کە لە شۆڕشەکانی کوردستاندا فیداکارییان نواندووە.

هەڵبەت دەبێ لەبیرمان بێت، ئێمە میللەتێکین بە تێکۆشان خۆمان پاراستووەو لە بەشێکی کوردستاندا گەیشتووینەتە رزگاری. دیارە تایبەتمەندی خۆمان هەیە کە لە دراوسێ هاودینەکانمان جیامان دەکاتەوە. بۆیە لەمەسەلەی ئافرەتیشدا دەبێ مێژووی خۆمان لەبەر چاو بێت و خسوسییاتی هێمنی داب ونەرێتە میللییەکانی خۆمان لەبیر نەچێت.

لە پاڵ ئەوەشدا پێویستە بزانین ئێمە میللەتێکین پەیوەندییەکی پتەومان بە دنیاوە هەیە. دوای سەد ساڵ خەبات لەپێناوی رزگاری، دواجار بە هاوکاری کۆمەڵگای نێونەتەوەیی ، ئاواتەکانمان هاتنەدی. ئێمە ناتوانین لە کاروانی پێشکەوتنی مرۆڤایەتی لاتەریك بین. دەبێ لە پرۆسەی ئازادسازی و دیموکراتیکردنی کۆمەڵەکەمان نەترس و

بێمنەت بین و بە بیانوی داب و نەرێت و فتوای هەندێك لە پیاوانی ئاینی، خۆمان لە ئازادیخوازی نەدزینەوە. بەهیچ شێوەیەك ناکرێ رەسەنایەتی لە کولتوردا بە سەلەفیایەتییەکی شاراوە تەفسیر بکەین. هەڵبەت هەر هەوڵێکی دیکەی پێچەوانەی ئەوەی پێشوو، بەناوی ئازادیخوازی بە پەلە لاسایی نەرێتی نامۆی رۆژاوایی بکاتەوە،ناتوانێ یارمەتی باوەڕی گشتی بدات. دەبێ قانونێکی هاوچەرخ سنوری نێوان بەرایەندی باوەڕی گشتی و رای تایبەت بۆ ئازادی فەردی، دیاری بکات. دەبێ وریا بین بە پاساوی باوەڕی باو، ئازادی تاك- کەیەکێکە لە بنەماکانی پێشکەوتنی مرۆڤ- پێشێل نەکرێ.

ئەوەی پەیوەندە بە چەمکی ئافرەتی ئازاو ئازاد، من بە دوو جۆرە بوونی جیاوازی دەزانم. گومان هەڵناگرێ لە کاروانی خەباتی رزگاریخوازی کوردستاندا، ئافرەتانی ئازاو قارەمان و لەخۆبوردو زۆر بوون. ئەوانەی دایك یان ژنی پێشمەرگە و تێکۆشەران بوون، یان تەحەمولی شەهید بوونی ئەندامانی خێزانەکەیان دەکردو باری گرانی بێوەژنیان دوای شەهید بوونی مێردەکەیان بەملەوە دەگرت، هاوکاری پێشمەرگەیان دەکرد، ئازارەکانی راگواستن و ئەنفالیان بەرکەوت، نامۆیی و برسیەتی ئاوارەییان چێشت، یان چەندان شێوەی دیکەی چەوسانەوە لە سۆنگەی خەباتی میللەتەکەیان، ئەو ژمارەیەش کە بوونە ئەندامی بزووتنەوەی نەهێنی یان پێشمەرگە بوون، یان ئەوانەی لەبێلایەنیدا لەپڕێکدا ئاگری جەنگ خۆشەویستی لێدەستاندن، ئەوانە هەموو نموونەی ئافرەتی ئازای کوردستانن، قارەمان ئەوانەن، هەر

ئەوانە قارەمانپەروەریش بوون. بەلاّم راستیەکی تاڵ هەیە، هەموو ئافرەتێکی ئازا، شەرت نیە ئازاد بووبێت. من دڵنیام ئافرەتی کورد وەك ئازا بووە، ئازادی کۆمەلاّیەتی قەت نەبینیوە. بۆیە نابێ ئەم دوو چەمکە تێکەڵ بکرێن. دەبێ هەقی ئەو ئافرەتە ئازایانە، ئازادییەکی ئینسانی هاوچەرخ بێت کە سەلامەتی روحی و فەرهەنگی بە کۆمەڵەکەمان ببەخشێت. نەك داب ونەرێتی دژی ئازادی بە رەسەنایەتی لێکبدرێتەوەو بکرێتە لەمپەر لەبەردەم ئازادسازی ئافرەتدا.

ئازادی ئافرەتان بریتی نیە لە قبوڵ کردنی روانگایەکی دیاریکراو، تەنیا لە قسە یان چەند بڕگەیەکی قانونیدا، بەقەد ئەوەی دەبێ لە کردەوەی کۆمەلاّیەتیدا هێزی سەرەکی، واتە حکومەت پشتیوان بێت. هەروەها ئەوەش دەبێ زەمینەیەکی پتەوی ئابووری و پەروەردەیی و هوشیارکردنەوەی کۆمەلاّیەتی هەبێت. ئەگینا هیچ ئافرەتێك ناتوانێ لە ولاّتێکی پاشکەوتوو و خاوەن ئابووریەکی لاواز و ئامادەنەکراوی کۆمەلاّیەتیدا، مغامەرە بەخۆی بکات و هەنگاو بەرەو سەربەستی خۆی بنێت. پێویستە هەڵمەتێکی جدی بۆ جێگۆڕکێ پێکردنی هەندێك بایەخ و داب و نەڕێتی کۆمەلاّیەتی بکرێ، بۆئەوەی کۆمەڵ ممارەسەکردنی ئەو مافانە بە ئافرەت رەوابببینێ و لەدەرەوەی یاسا نەیخەنە ژێر پاڵەپەستۆی ناڕاستەوخۆ.

لەلایەکیدیکە ئازادی ئافرەت بەبێ پەیڕەوکردنی ئازادییەکانی تاك، سەرناگرێ. دەبێ دەسەلاّتی پیاو کە بە قانون لەسەر ئافرەت

لادەبرێ، بگۆڕدرێت بۆ سەربەستییەکی راستەقینەی ئینسانی و ئەویش وەك ئافرەت لە ممارەسە کردنی سەربەستیدا دەستکراوە بێت. جاران کە پیاو دەسەڵاتی بەکاردەهێنا، سەربەستیەکی شکڵیی هەبوو، چونکە یەکلایەنە و زەبرو زۆری لەگەڵدا بوو. هەڵبەت چونکە رەگەزی هێز بە سروشت لای پیاو هەیە، دەبێ هەمیشە کۆمەڵ و حکومەت لە ئامادەیی دابن بۆ دیفاع کردن لەهەر ئافرەتێك کە دەستدرێژی بکرێتە سەر.

ئافرەتی هاوچەرخ، چەشنێکە لە جیلێکی ئامادەکراو، پەروەردەی زانستی دراو، لە کۆمەڵێکی خاوەن ئابوری و تکنۆلۆژیایەکی ئاستی باڵا کە لەوێدا بتوانی کاری دڵخوازی خۆی بدۆزێتەوەو لە پشتیوانی یاسا بەرخوردار بێت. بە کەڵك وەرگرتن لە بەرهەمەکانی زانست و تکنۆلۆژیا، کەمهێزیەکانی پڕبکاتەوە تا لە پیاو کەم ئیمتیازتر نەبێ. وەك نیوەی کۆمەڵ، نیوەیەکی لە نەوعیەتدا جیاواز لە پیاو، بەڵام بەرابەر ، دەوری کۆمەڵایەتی و زانستی وئابووری و پەروەردەیی خۆی ببینێ. ئافرەتی ئازادو هاوچەرخ نەك هەر بۆ کۆمەڵی پیاوان سەرشکانەوە نیە، بەڵکو هێزی راستەقینەی پیاویش ئازاد دەکات. چونکە بەشێکی زۆری وەخت و بایەخ و وزەی پیاو بە کۆنترۆل کردنی نیوەی کۆمەڵەوە خەسار دەکرێ. ئەو نیوەیەی لە ژێردەستەییدا سەربار دەژیێ و رێگای نادرێ هاوشانی نیوەکەی دیکە لەکارو بەرهەمدا بێت. نیوەکەی پیاوان، دەسەڵاتی خۆی بە هەرناوێك بۆ کۆیلە کردنی نیوەکەی دیکە بەکاربێنێ، ئەوە خۆشی ئازاد نیە، پاسەوانی گەلی ئەسیرانە.

(یانزە)

ئەدی لە کوردستاندا کام هەنگاوانە؟

لە کوردستانی رزگاردا، مەسەلەی ئافرەت نەك هەر ئاریشەیەکی ناوخۆییە، بگرە بووەتە یەکێك لەو گرفتانەی کۆمەڵی کوردستان بەدەستیەوە دایم لە کێشە دایە. ئەم کێشەیە زۆرجاران بوعدێکی دەرەکیش وەردەگرێت و دەبێتە گوشارێك لەلایەن رێکخراوەکانی پارێزەری مافی مرۆڤ بۆسەر حکومەتی کوردستان. ولاتانی ئەوروپاو دۆستەکانی گەلی کورد بەردەوام گازندە لەم حکومەتە دەکەن کارێکی وابکات چیدی ئافرەت لەناو کوردان نەکوژرێن، جا لەژێر هەر بیانوویەکدا بێت. ناوی کوردستان سالانە لە لیستی ئەو ولاتانە دایە کە مافی مرۆڤی تێدا پێشێل دەکرێ، لەناو ئەوەشدا یەکێك لە باسەکان بۆ کوشتنی ئافرەتانی کورد تەرخان دەکرێ. کاری ئافرەت کوژی کوردان گەیشتۆتە رادەیەك بەناوەوەی ولاتی خۆی پەسندە ناکات، دەچن لە ئەوروپاش کچ و ژنەکانی خۆیان دەکوژن. هەندێکیش لە ئەوروپاوە کچ و ژنەکانیان دێننەوە کوردستان و کۆتایی بە ژیانیان دێنن.

جارێ پێش هەموو شتێك، پێویستە ناوەندە کۆمەڵناسی و دەروونناسیەکانی کوردستان، بکەونە لێکۆڵینەوەو شیکردنەوەی ئەو

بارە سایکۆلۆژییەی لەناو میللەتی ئێمەدا خولقاوە. چونکە توندوتیژی بەم رادەیە، دیاردەیەکی نامۆیە بەو کۆمەڵەی کە لە کولتوری کۆنیدا داب ونەریت بەم چەشنە نەبووە. هەمیشە وا دیار بووە کە خەڵکانی ناوچە شاخاویەکان، سەرەڕای دەسوەکەری و جەنگاوەرییان لەبەرامبەر داگیرکاردا، لە پەیوەندییە کۆمەلایەتییەکان زۆر کراوەو هێمن بوون. ئەوەش هۆکاری جۆگرافی و کەشوهەوا و پێویستێتی بە کاری ئافرەتان و چەندانی دیکەی هەیە.

میللەتی کورد لەلایەك زیاتر لە سەدو پەنجا ساڵە، بۆ رزگاری لە تێکۆشان دایە. بەتایبەتی لەوەتای عێراق دامەزراوە، ئەم تێکۆشانەی کورد فراوانتر و چڕتر بووە. لە ساڵی ١٩٥٨وە چەك بەفراوانی لەبەر دەستی خەڵك دایە. دوای تێکچوونی شۆڕشی ئەیلول، سیاسەتی راگواستن و بە جاش کردن و تواندنەوەی نەتەوەیی و لەناوبردنی بە کۆمەڵ و سەرەنجام ئەنفال و بۆردومانی کیمیایی پەیڕەو دەکرا. ئەوجا شەڕی هەشت ساڵەی عێراق- ئێران. ئەوانە هەموویان لەماوەی بیست ساڵدا، جۆری کار وبژێو، رەفتاری کۆمەلایەتی و کولتوری هێمنی کۆنیان لاواز کرد. توندو تیژی و کوشتن و تالان کردن و هاوکاری کردنی داگیرکار بووە باو. حاڵەتێکی نائاسایی خولقا، دروستبوونی سایکۆلۆژیەتی بنیادەمی چەوساوەو قوربانی، ئەوجا هەوڵدان بۆ خۆشیرین کردن لای بکوژی داگیرکار، بۆ مەبەستی خۆدەرباز کردن، لەو پێناوەدا ئامادەیی وەرگرتن بۆ کۆشتنی دراوسێ، بەو هیوایەی خۆی قورتار ببێ. هەبوونی قانونی غەسلی عار و بڕیاری ئەنفال،

ئەوانە و سـەدان هانـدان و رەفتـاری دیکـەی دوور لـە کولتـوری ئـەم زەمانەی میللەتانی پێشکەوتوو، کارێکی کرد کە رەفتاری توند ببێتـە هەڵـسوکەوتی زاڵ. رق و کینــەو تێــڕوانینی پیلانگێڕانــە، نــەمانی متمانە، حەزی دۆڵەمەندی لەسەر دزینی ماڵی خـەڵك، ملکەچـی بـۆ دەسەلاتدار، رەفتاری بەکرێگیراوانە، بوونە بەشێك لە ئەخلاقی بـاوی ناو کۆمەڵ.

ئەگینا جیا لە کولتوری هێمنی کورد، ئەوە بۆ حەفتا ساڵ دەچـێ، بزووتنـەوەی شۆڕشـگێڕی ، دانیـشتوان بـە مافـەکانی ئـافرەت، وەك بەشێك لە مافە نەتەوەیی و دیموکراتییـەکان ئاشـنا دەکـات. چـەندین جیلی کـادیرانی سیاسـیی بـەم چـەمکانە پێگەیانـدوون. لـە شـیعرو ئەدەبیاتی شۆڕشگێڕیدا باسی هوشیاریی ئافرەتـان کـراوەو داوا کـراوە ئافرەتـانیش بـە خۆهوشـیار کـردن، ببنـە بەشـێکی بزووتنـەوەی شۆڕشـگێڕیی. بۆیـە ئـەو توندوتیژیـەی لـە کوردسـتان دەبینـدرێ، رەفتـارێکی نامۆیـە بـە کولتـوری میللـی و رۆشـنگەریی بزووتنـەوە رزگاریخوازییەکەی.

دوای سەربەخۆیی کوردسـتان، حکومـەتی میللـی بـووە مەسـئول لەبەرامبەر هەموو ئەو توندوتیژیـەی دەرهـەق بـە ئافرەتـان دەکـرێ. کولتـوری شـێواو و نـامۆی داگیرکـار بووەتـە بـارێکی گـران بەسـەر کۆمەڵێك کە دوای سەدوپەنجا ساڵ تێکۆشان بۆ رزگاری، حـەفتا سـاڵ بەڵێندان بە ئازادی ئافرەتان، رۆژانە مەیتی ئافرەتانی کوژراو دەنێژێ و تەنانەت دەزگاکانی راگەیاندن و رۆشنبیریی رێگایـان نـادرێ تیـشکی

بخەنەسەر. بکوژی ئافرەت بە ئاسانی لەدەست سزا، بە ئاسانکاری یاسا بەرهەڵدەبێ. چـەندە دیاردەیـەکی بەئێـشە کاتێـك مـرۆ لـە حـاکم و مافپەروەرەکان دەبیستێ کە چۆن دیفاع لە یاسا تونـدەکانی کوشـتنی ئــافرەت دەکــەن. دیاردەیــەکی زۆر غەریبــە کــە تــا ئێــستاش مافپەروەرێکی کورد بە دیفاع کردن لە مافـەکانی ئـافرەت ناناسـرێ. ئافرەتانی کوردستان تا ئێستاش تێکۆشەرو چالاکی هوشیاریان لەسەر مافەکانی خۆیان نیە. کاتێك باسی مافـەکانی خۆیـان دەکـەن، رادەی سادەیی و کـەم چـاوەڕوانیان مـرۆ دەتاسـێنێ. هەنـدێك جـار خـودی حکومــەت حــەز دەکــات فــشارێك لەلایــەن ئافرەتــان و جــەماوەری لایەنگریان هەبێت تاکو بە قازانجی ئەوان هەڵـسوکەوت بکـات، بـەلاّم بەداخەوە هەر چاوەڕوانییەو هیچی دی.

ژمارەیەکی کەم ئافرەتی هوشیارو خوێندەوار لـە دەرەوەو نـاوەوەی وڵات پەیـدابوون کـە هـەر یەکـەیان بەشـێوەی خـۆی، دیفـاع لـە مەسەلەکەیان دەکات. ئەوانەی نـاوەوەی کوردسـتان زیـاتر لـە بـواری راگەیاندندا کار دەکەن. هەوڵیانداوە لە رۆژنامەو گۆڤارەکانی ناوخۆدا، لەسەر کێشەکە بنووسن. هەڵبـەت لەبـەر سانـسۆڕی نـاوخۆ، رێگایـان نەبووە بە تێروتەسەلی بکەونە ناو کاری نووسین و هوشـیار کردنـەوەی ئافرەتان. هەر ئەوانە، لەم چەند سـاڵی رابـردوودا چـەند جموجـۆڵێکی سەمینارو گفتوگۆیان ساز داوە. لە تەلەفزیۆنەکاندا کـەم تـازۆر رێگـا دراون باس لە کێشەکەیان بکەن. چەند نووسەرێکی ئافرەتیش هەوڵی نووسینیان هەیە، بەلاّم هەست ناکرێ لەلایەن ئافرەتانەوە سەرنجراکێش

بووبن. نووسەرانی ناوەوە زۆرتری وەختی خۆیان بە لێکۆڵینەوە لەسەر یاسا رەسمی و حوکمە ئاینیەکان خەریك کردووە. ویستوویانە رەخنە لە هەردووکیان بگرن، بەڵام بە شاراوەیی.

بەشی دووەم لە ئافرەتانی نووسەر کە رەخنە لەسەر هەموو بوارەکانی ئاستەنگ لەپێش ئافرەت دەنووسن، ئەوانەن کە لەدەرەوەی وڵاتن. ئەوانە بە ئازادییەکی زیاتر باسی کێشەکان دەکەن. زانیارییەکانیان لە سنوری رەخنە گرتن لە یاساو فەرمانە ئاینیەکان تێپەڕیوە. باس لە ستراکتۆری کۆمەڵایەتی ئەخلاق و داب و نەریتەکانی دژی ئافرەت دەکەن. هەروەها پەنا بۆ لێکۆڵینەوەی دەروونیی ئافرەت و پیاو دەبەن کە پەیوەندی بە چەمکی ماف لە نێوانیاندا هەبێت. لێکۆڵینەوەکانی ئەوانە، زۆر بە کەمی دەگاتە کوردستان و هیچ دەزگایەکی چاپ و بڵاوکردنەوەش خۆی لە قەرەی چاپ کردنەوەی ئەو نووسینانە نەداوە. چاپ نەکردنەکەش بۆ ئەو توندوتیژییە دەگەڕێتەوە کە لە ناوەوە دەرهەق بەو ناوەندانە روودەدات.

هەربۆیە تا ئێستا هیچ کۆبوونەوەیەك لەنێوان ئافرەتە چالاکەکانی دەرەوەو ناوەوە رووی نەداوە. ئەو میکانیزمی پەیوەندیە شلە وایکردووە کارلێکی نێوان چالاکیەکان لە ئاستی سفر تێنەپەڕێ و لە ناوەوە شتێك لە هوشیاری ئافرەتان و پیاوان زیاد نەبێت.

لە بەشداری چالاکیەکانی رێکخراوە نێودەوڵەتییەکان، هەمیشە شاندەکانی کوردستان بەشدارن، بەڵام چونکە وابەستەییەکی نەك

سیاسی بەڵکو زیاد لە پێویست تابیعانەیان هەیە، لە کارەکانیان هیچ زانیارییەکی ئەوتۆ نادەن بە جەماوەری خۆیان. کەسیش نازانی چی زانیارییەك دەدەن بەو رێکخراوانەی بانگێشتیان دەکەن. بۆیە هاتوچوونەکانیان لە حدودی هاتن و چوونی وەفدێکی حزبی تێناپەڕێت. کەچی ئەگەر مەبەست چالاك کردنی بزووتنەوەی ئافرەتان بوایە، دەکرا هەماهەنگییەك لەنێوان گشت چالاکییەکانی دەرەوەو ناوەوە هەبوایە. لەولاشەوە، چالاکە کەمێك تووندڕۆکانی ئافرەتان لە دەرەوە، نەیانتوانیوە سەرنجی رێکخراوە بیانیەکان بۆلای خۆیان رابکێشن تا بەشداری کۆبوونەوەکانیان بن.

جیا لە رێکخراوە رەسمیە حزبیەکانی ناوەوە، هیچ ناوەندێکی لێکۆڵینەوە نیە تا بایەخ بە مەسەلەی ئازادی ئافرەت و ئاریشەکانی بدات، بۆ ئەوەی لەسەر ئەرزی واقیعدا لێکۆڵینەوەی مەیدانی بکات و بە جۆرێکی تێر و دوور لە هەڵوێستی سیاسییانە، بەشداری لە ساخ کردنەوەو هوشیاری کۆمەڵایەتیدا بکات. کۆلیژەکانی زانکۆکانی کوردستان، ئەوانەی بواریان کۆمەڵناسی ودەروونناسینە، تا ئێستا خۆیان لەقەرەی ئەم کێشە بەرفراوانە نادەن.

مافپەروەرەکانی کوردستان، لە سنوری یاسای باو تێناپەڕن و هیچ تەجرەبەیەکیان لەسەر گومانخستنە سەر یاساکان نیە. پتر بەلای ئەوەدان دیفاع لە قودسیەتی یاسا بکەن. بۆیە تائێستا نەیانتوانیوە ببنە بەشێك لە جموجۆڵی کۆمەڵ بۆ گۆڕانکاری.

بەڕای من، پێویستە حکومەتی کوردستان دەورێکی چالاکتر لەو کێشەیەدا ببینێ. دەکرێ هەماهەنگی لەنێوان چالاکیە کانی دەرەوەو ناوەوە دروست بکات. ناوەندە فکرییەکانی ناوخۆ هانبدات لێکۆڵینەوەکانی خۆیان و دەرەوە پەرەپێبدەن و میکانیزمێکی مناسب بۆ بەگەڕخستنی کردەوەی هوشیارکردنی کۆمەلآیەتی، بەتایبەتی ئافرەتان دابنێن. ئەوە جیا لە بەردەوام بوون لە تەعدیل کردنی یاسا زاڵمەکان و دانانی یاسای نوێی ئەوتۆ لە شوێنیان، کە بگونجێن لەگەڵ سایکۆلۆجیەتی میللەتەکەمان. هەروەها حکومەت بە جدی بکەوێتە پەنادان و بەهاناوەچوونی ئەو ئافرەتانەی غەدریان لێدەکرێ.

هەڵبەت دەبێ لەبیرمان نەچێت، حکومەتێك دەتوانێ بەباشی بەو کارانە هەڵسێت کە خاوەنی ئابووریەکی گەشەسەندو بێت. پرۆژەیەکیشی بۆ ئافرەتان هەبێت تا ئاسانکارییان بۆ بکات بکەونە سەر کار. لە حکومەتی برسی و بێدەرامەتدا، کۆنترۆلی کۆمەلآیەتی و هەوڵدان بۆ بەرابەری، کارێکی مەحاڵە. یەکێك لە پێشکەوتنەکانی یەکێتی سۆڤیەت، لەبواری مافە مەدەنیەکاندا کار کردنیان بوو لەسەر مافی ئافرەتان. لێ کاتێك باری ئابووری و ئەمنی ولآتەکە لێکهەڵوەشا، بەخێراییەکی چاوەڕوان نەکراو ئافرەتان کەوتنەوە بەر پەلاماری نابەرابەری. مەجالی کاریان لێ کەم کرایەوە، بە سەدان هەزاریان بۆ بەکارهێنانی جنسی، بەهۆی تۆڕەکانی مافیا، ڕەوانەی شوێنە جیاجیاکانی جیهان دەکرێن، ئەوانەی پێیاندەڵێن کۆیلەی سپی.

شتێکی حاشا هەڵنەگرە، ولآتی ئێمە ناتوانێ لە کردەوەی ئاوەدانکردنەوەو بنیادنانەوەی کۆمەڵدا سەرکەوێت، ئەگەر بە جدی و واقیعیانە نەکەوێتە چارەسەر کردنی کێشەی ئافرەت. هێمنی و متمانەی کۆمەلآیەتی دروست نابێت ئەگەر بەندەیی ئافرەتان کۆتایی نەیێت. لەم جۆرە حاڵەتە کۆمەلآیەتیەدا دیموکراسی و بەشداری جەماوەر لە شکلیەت تێناپەڕێ و نابێتە پرۆسەیەکی بنیادنەری کۆمەلآیەتی ئەگەر کێشەی ئافرەت چارەسەرییەکی جدی و هێمنی بۆ نەدۆزرێتەوە، ئەوە بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان لەبەرامبەر ئەو گفتەی بە درێژایی مێژووی خۆی بە ئافرەتانی دەدا، قسە کورت دەردەچێ و خەڵك بۆی هەیە لە مافی خۆی بپێچێتەوە.

هێنانەدی هەموو مافەکانی ئافرەت لە کوردستاندا، کاری بەرنامەیەك و ساڵێك نیە، پێویستە لەگەڵ گۆڕینی یاساکان، حکومەت بەرچاڕوونیەکی کامڵی بۆ داهاتووی نیوەی کۆمەڵ هەبێت. هەنگاوەکانی ئێستا بۆ هەڵگرتنی زوڵم، دەبێتە زەمینەی باس کردنی بەرابەری راستەقینە لە داهاتوویەکی نزیکدا. ئێمە ناتوانین چیدی لە بەدبەختیدا بژین، بۆیە دەبێ کۆیلەکان ئازاد بکرێن تا لە کۆمەڵێکی ئینسانیدا شان بەشانی پیاو کار بکەن و بیر لە داهێنانی بەردەوام بکەنەوە.